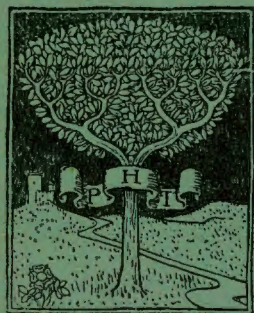

PERSONHISTORISK TIDSKRIFT

1949

UTGIVEN

AV

PERSONHISTORISKA SAMFUNDET

GENOM

UNO WILLERS

ÅRG. 47

HÄFTE 2—3

INNEHÅLL.

	Sid.
Den åldrade J. O. Wallin. Av arkivarien DANIEL ALMQVIST, Stockholm	85—118
Carl XV och Jefferson Davis. En episod från 1864. Av bibliotekarien, fil. dr OLOF VON FEILITZEN, Uppsala	119—125
Ett bidrag till kännedomen om Volmar Farensbachs papper. Av arkivarien BERTIL BROOMÉ	126—128
Magnus Gustaf Björnståhl. Av bibliotekarien, fil. dr CRISTIAN CALLMER, Stockholm	129—132

Den äldre J. O. Wallin.

Av Daniel Almqvist.

»Undertecknad är född 1779 d. 15 octob. i Stora Tuna i Dalarne. Föräldrarna voro d. v. fältväbeln, sedermera kaptenen Johan Abraham Wallin och dess hustru Beata Charlotta Harkman. Studerade vid Falu trivialskola och gymnasium, under ständig kamp med fattigdom och brist, samt sjuklig alltifrån födslostunden. Måste, såsom äldst bland många syskon, vid 13 års ålder conditionera för uppehållet, och slet ofta mycket ondt. Hade ofta 5—6 disciplar hos medellöst folk, och måste derunder sköta egna studier, mången gång i hela år frånvarande från läroverket, der likväl kamraterna ej hunno ifrån mig. Var 2 år borta från gymnasium på en condition, som slutligen blef akademisk, då, efter erhållit vackert testimonium från Vesterås, jag inskrefs vid Upsalä universitet hösten 1799. Genomgick der de vanliga lärdomsproffen och promoverades till philos. magister 1803. Ville blifva docens i æstetiken, och trodde mig äfven därom äga löfte, hvarföre jag speciminerade 1804 De Quinto Horatio Flacco Lyrico, men, under mitt vistande på landet, borttog en annan docenturen. Mycken böjelse hade jag att bli prest, men min genom mycken ansträngning tilltagande sjuklighet gjorde mig betänksam, särdeles som en ofta inträffande blodspottning tycktes röja att bröstet tagit skada.

Så gick jag och funderade ett par år, utan att kunna fatta något beslut, vann under tiden priser i Svenska akademien och blef känd af den hederliga landshöfdingen von Rosenstein, som oblikerade mig att, då Choræus 1806 afled, efter honom mottaga theologiska adjunkturen vid krigsakademien. Jag hade då en fördelachtig condition hos öfverstekammarjunkaren baron Hamilton på Boo i Nerike, hvilken jag alltid minnes med tacksamhet. På barons kallelse prestvigdes jag i Vesterås 1806 i maj, fick laudatur i exåmen, och begaf mig derefter i juni till Stockholm, der jag genast före midsommaren tillträdde adjuncturen på Carlberg. Fick der ett strängt arbetande med predikande hvarje helgdag samt lectioner dess emellan, och var knappt lönad med 155 rdr bco, utom rum och ved, men hjälpte mig fram utan skuldsättning, genom de priser jag vann i Svenska akademien, och särdeles det stora af 200 dukater för sången öfver Gustaf III. Njöt mycken godhet i gouverneurens hus, och fann i den vördnadsvärda grefvinnan Cronstedt, f. Ahlströmer, en annan mor; skall evigt välsigna hennes minne. Nu var min gladaste tid, jag var sökt och gerna sedd af alla, fann bifall för allt hvad jag gjorde, skref verser och predikningar med stigande framgång, mötte vänner hvar jag kom, och såg framtiden i det ljusaste perspektiv.

Sedan kom lyckans tid — och glädjens var förbi. Jag har erfarit det, i stark progression, för hvarje år som sedermera framgått, med nya åligganden, bördor, sorger, nya och allt mer utstuderade anläggningar af ovänner och afundsmän. Kanske har ett stort fel legat i mitt sätt att framställa hvad jag ansett rätt eller nödigt; jag har aldrig då kunnat hafva några considerationer, utan gått rakt på saken, såsom jag uppfattat den. Den har ock merendels haft framgång, men desto djupare har fiendtligheten grott, och desto bittrare har den brutit fram när den fått tillfälle. Den hastiga lycka jag gjort i befordringsväg, det tidiga bifall jag vann på författarebanan, det oafbrutna tillopp jag haft som predikant, har väl och i sin mon verkat afund och hätskhet här och der. Jag brydde mig ej så mycket derom, så länge helsa, kraft och mod stodo bi. Men när jag, nedtryckt under oafslätliga, olikartade bördor, kände mig tillika sjuk och svag; när enskilda sorger och bekymmer tillstötte, när jag af bitter erfarenhet lärde känna människors otacksamhet; uselhet, benägenhet att ej blott glömma, men lasta det bästa man kunnat göra här i verlden; så tyckte jag ofta att jag lefvat förgäfvos och längtade bort från den stormiga banan. Huru denna längtan skall uppfyllas, vet Gud allena. Han uppehålle mig medlertid, Han, som utransakar och känner mig. Han är ej blott mildare, Han är ock rättvisare än människor. Det är min ödmjuka förtröstan.¹

Då Johan Olof Wallin skrev detta, i sitt femtiotredje levnadsår, den 8 maj 1832 i ett nu återfunnet aktstycke, var det för att giva sin intime vän Bernhard von Beskow en ingress till den stomme för den korta biografi, vilken denne skulle skriva i den edition av en årgång av Wallins predikningar som Wallin ordnat och som Beskow, om han ansåge ett utgivande tjänligt, enligt Wallins önskan skulle ombesörja efter dennes död. Han bifogade även de viktigaste av sina data och utgivna skrifter. Wallin hade i något mer än ett halvt år känt sig mycket sjuk och mycket nedtryckt till sinnet, han räknade med att snart gå bort, och han längtade att få lämna detta livet. Kort därefter skrev Wallin inbördes testamente för sig och sin maka, daterat den 7 juni 1832, förutsättande, att Wallin skulle gå bort före

¹ Det här återgivna aktstycket är ett hastigt skrivet original [till B. von Beskow], som finns i en liten av Beskow upplagd och av F. A. Dahlgren sedermera fullföljd autografsamling, I V 25, KB; styckeindelningen är gjord i trycket. Vissa utdrag eller uppgifter därur återfinnas i Beskows levnadsteckningar över Wallin, dels i vetenskapsakademiens handlingar för år 1839, dels i den 1841 utgivna första delen av Beskows utgåva av Wallins predikningar. Ett par uppgifter återgävos redan i Josef Wallins vid J. O. Wallins begravning 19 juli 1839 upplästa personalier och i Geijers minnestal 1840, Fryxells 1841 och Schröders 1842, avtryckta i [S. A. Hollander:] Minne af Johan Olof Wallin (1865), s. 27 ff., 103 ff., 158 ff., 210 ff.; Beskows nyss anf. minnesteckningar omtryckta, ibid. s. 89 ff., 116 ff. Ett annat, ännu mycket kortare biografiskt utkast finns i I V 5, KB; det är daterat samma dag, den 8 maj 1832 och är känt av E. Liedgren, Till belysning af krisen i Joh. Olof Wallins lif, Samlaren 1914, s. 14 f. Det här återgivna utkastet har ju observerats av åtskilliga författare efter Beskows och andras utdrag och meddelanden, men har förklarats vara icke anträffat eller förlorat.

hustrun. Vittnesförhör för dödsfalls skull ägde rum inför justitiekollegiet och förmyndarkammaren samma dag, den 7 juni.¹ I en samtidig promemoria — tyvärr blott bevarad i avskriftsutdrag — för sin hustru och hennes rådgivare vid boutredningen, skrev Wallin, att han ej var mån om något monument på graven, »ty om jag genom Guds nåd fått uträtta något nyttigt i världen, så tale detta för sig sjelft, och om det misskännes på jorden, så är det rätta vittnet i himmelen». Om de efterlevande dock skulle vilja utmärka hans sista vilorum med någon för dem lätt igenkännlig vård, så borde den vara högst enkel och anspråkslös. Intet namn och årtal behövdes där.

»Kanske kunde följande vers, hvars första ord innehåller initialerna til mit namn, inristas i stenen

Jordisk Oro Wiker
för den frid som varar.
Grafven allt förlikar
himlen allt förklarar.»²

Wallin var, då han i juni 1832 skrev det anförda, självbiografiska utkastet, som flera gånger förut men nu sedan närmare ett år offer för en tidvis mycket stark depression, som med kortare intervaller skulle komma att räcka ända till fram på året 1836. Även fysiska symtom utmärkte tidvis denna sjukdom, framför allt vad hans läkare och vän doktor Daniel Ekelund kallade »en fortfarande, ganska märkbar bultning i bröstet, samt en fixerad smärta i trakten af hjertat, i förening med stark oro och sömnlöshet», vartill kom mörkgul hy och »ett utöfver det vanliga melankoliskt lynne». Ekelund ansåg sig härav ha anledning misstänka en hjärtsjukdom av betänkligare art. Wallin själv talade vid olika tillfällen om andnöd, »bröstoppresion», »bröstkramp», angina pectoris, beklämning, oro och sömnlöshet, därtill en allmän utpräglad olust och likgiltighet »för lifvets både behag och åligganden», svärmod, betryck, nedsjunkenhet, »kropp- och själsproduktivitets märkbara aftagande», dödslängtan.³

¹ Testamentet i avskrift i bouppteckningen 1839 i Svea hovrätts arkiv, RA. Testamentsvittnena, hovpredikanten Olof Rogberg och rektorn J. P. Schultze, förklarade sig ej känna testamentets innehåll.

² Transumt i I V 5, KB, avtryckt, med några fel, av T. Ekelund, Vittra skuggbilder (1886), s. 100 f. Man observerar, att någon, kanske B. von Beskow, vid den senare tryckningen av dessa rader ändrat inskriptionens första ord från *Jordisk* till *Jordens*. — Wallin förordnade samtidigt, att hans förtrogne vän ända från 1801, dåvarande kyrkoherden i Rasbo, teol. dr C. P. Hagberg, till vars bostad vid Storkyrkan Wallin på sin tid ofta vandrade från Solna, skulle förrätta hans jordfästning; se C. A. Hagbergs minnesteckning som företal till 1847 års edition av faderns högmässopredikningar, orig. i Biographica, Släkten Hagberg från Rasbo, SSA.

³ Se särskilt Wallin till Beskow 16 dec. (1832), SAA, och till Tegnér 25 sept. 1835, Tegnérssaml., LUB, till Hartmansdorff 1 okt. 1832, 1 febr., 4 nov., 17 dec. 1833, H:s saml., RA (jfr konceptet i I V 5, KB), till Hagberg 2 dec. 1834, Hagbergs saml., LUB, och till J. H. Schröder 18 maj 1832, G 263 m, UUB.

Av Ekelunds ord framgår som sannolikt, att en leversjukdom redan nu börjat, och Wallin uppsökte 1833 en dansk kirurg för konsultation om ett njurlidande, som med åren skulle komma att starkt utvecklas. Vad hjärtsymtomen beträffar, torde det vara mycket sannolikt, att de framför allt just voro typiska utslag av den svåra depressionen. Eljest hade svårligen Wallin ännu i åtskilliga år kunnat fresta så hårt på hjärtat, som han ofta gjorde. Ekelund framhåller själv det hos Wallin sällsynt intima sambandet mellan fysiska och psykiska lidanden. Han betonar också det hereditära draget i Wallins melankoli, hans sedan barndomen återkommande periodiska depressioner: fadern hade ett dystert lynne, vilket tidtals till och med övergick till en sådan grad av ledsnad vid livet, att man trodde sig äga skäl frukta för följderna. J. O. Wallin själv hade, enligt samme sagesman, i tolvårsåldern attacker av epileptisk natur och led av en långvarig och mycket påfallande nedstämmning i sinnet. Dessa fakta kunna sägas antyda en mycket sprödare nervkonstitution, än man, även med hänsyn till de allmänna och mycket vaga uppgifterna om Wallins sjuklighet som barn, förutsatt. Även om Ekelunds meddelanden sannolikt mest återgå på mörkfärgade uppgifter av Wallin själv och först på 1830-talet, måste de dock väsentligen anses vara exakt uppfattade och fixerade av Ekelund i hans egenskap av läkare.¹

Från vännerna finnas uttalanden från början av 1832. Man talade om Wallins dysterhet, förstämning och sjukdom. I slutet av 1833 skrev Bernhard von Beskow, som nu, efter lycklig genomgång av för honom ovanliga ägna prövningar och egen akut sjukdom, inträtt som Wallins närmaste vän och stöd i nöden, till Tegnér, att man var bekymrad för Wallin och fruktade, att han ej komme att leva länge; han var ganska nedstämd till kropp och själ och längtade till ett bättre liv.² Vid den kort förut skedda nomineringen till biskopsvalet i Linköping ryktades, att Wallin vore svagsint,³ och liknande ord använde Beskow 1837 till Tegnér, då han såg tillbaka på de gångna åren: »Under sin sista långvariga sinnessjukdom tålte han

¹ Ekelunds anteckningar sannolikt skrivna 1839, i varje fall senast 1841, i X 240: J. O. Wallin, UUB; jfr J. H. Schröders tal med bilaga i [Hollander], a. a., s. 210—249; D. Almqvist, Från Wallins barndom, Ord och Bild 1948, s. 57—61. Anlag även från modernet anses erforderligt för ett sjukdomsarv; om Wallins möderne är i detta avseende ej något känt. Om Carl Johan Almqvists oträckta parentation över Wallin 3 nov. 1841 möjligen skulle vara bevarad, skall man där, enligt samtidens vittnesbörd, finna intressanta upplysningar om Wallins barndom.

² 29 sept., 15 nov. 1833 tryckta i SAH 46 (1935), bilaga, s. 183, 190. Jfr Tegnér till Brinkman 13 febr. 1834, Saml. skrifter, utg. av Wrangel och Böök, VII, s. 447: »Helsa — — — Särskilt Wallin, hvars helsa och lynne lära vara som hos mig.»

³ Östberg till Dahlgren Ep. D 2: 4, KB, anført bl. a. av Fredlund, Wallin, Dahlgren och Askelöf, i Studier tillägn. Karl Warburg (1912), s. 71.

nästan ingen annan än mig.»¹ Termen sinnessjukdom användes dock då mer än nu även om dess vida gränsmarker, sålunda även om en visserligen mycket svår och för den sjuke, enligt de mest auktoritativa vittnesbörd av erfarna läkare, ytterst plågsam och betungande depression, varunder han dock lyckas att, med betydande inskränkningar, till det yttre någorlunda fungera.

Det var fallet med Wallin långa tider under dessa år. Mycket sällan förut hade han begärt längre tjänstledigheter — semester fanns ju ej — men 1832, 1833, 1835 och sannolikt även 1836 sökte och fick han tre månaders permission för hälsans vårdande, ehuru han 1835 ej fick tillfälle att begagna sig därav.² Trots dessa långa tjänstledigheter ser man, hur högst betydligt depressionen dämpat hans arbetsläga. Han behöll visserligen på ett undantag när sina omkring trettio uppdrag i direktioner och kommittéer, ej sällan som ordförande, men var där ofta frånvarande och var även i övrigt mer passiv än ännu åren närmast förut, som präglats av flera märkliga initiativ. Samma var förhållandet beträffande hans insatser vid riksdagarna redan 1828—1830, men än mer 1834—1835, vilket hans antagonister också belåtet konstaterade. Liknande var enligt flera tecken och hans egen uppgift i ett förtroligt brev till Franzén fallet även med hans egentliga ämbetsutövning som pastor primarius;³ bl. a. har hans predikoverksamhet sannolikt mycket avsevärt mattats liksom hans andliga produktion över huvud.⁴ Härav förklaras också bäst motsägelserna i uttalanden av Tegnér — ganska väl underbyggad genom sin brorson E. M. Tegnér som var hovpredikant och notarie i hov- och stadskonsistorierna — som ibland förklarar pastor primariusämbetet vara den arbetsammaste post i riket, ibland en sinekur i flera avseenden. Man ser också, att Geijer en gång talar om Wallins otium vid denna tid. Det är påtagligt, att vännerna i Storkyrkoförsamlingen sökt lätta Wallins bördor, av fruktan att han eljest icke skulle kunna hålla ut med sin tjänst. Beundransvärd är dock i sanning den sinnesstyrka, som förmådde honom att under

¹ Beskow till Tegnér 17 mars 1837, SAH 48 (1937), bilaga, s. 118. Man observerar ordet *sista*, som visar på flera tidigare depressionsperioder såsom bekanta. Jfr bl. a. Warburg i Schück—Warburg, III. svensk litteraturhistoria, III (1913), s. 242.

² Stads- och hovkonsistoriernas prot., SSA. Jfr Wallin till Tegnér 23 april 1833, Tegnérssaml., LUB. Kungl. brev 14 juli 1835 i Solna hembygdsmuseum.

³ 14 april 1837, delvis tryckt av A. M. Roos, Ett gammalt familjearkiv (1909), s. 182—185, jfr brev 17 mars 1837, a. a., s. 177—179.

⁴ Ett studium av Wallins predikoverksamhet kan ej göras utan en ingående undersökning av hans s. k. manuskript- eller skissbok, nu i Wallinsaml. i Solna hembygdsmuseum, och en systematisk genomgång av andra källor, särskilt naturligtvis de bevarade predikningarna. Se bl. a. Liedgren, Wallin i yngre år, s. 163, och Joel Bernholm, Wallinminnen i Stora Tuna, Västerås stifts julbok 1929, s. 50 ff.

depressionstillstånd så svåra, att stundom redan handstilen smärt-samt påtagligt röjer hans svaghet och hans lidande, någorlunda fungera i sin sällsynt personligt krävande gärning, särskilt som förkunnare och själasörjare, på ett typiskt sätt sökande ett slags laga försvar i det löpande arbetet, ej minst det kollektiva i direktioner och kommittéer, dock även där långt mindre verksam.¹

Frapperande i Wallins anförda, hastigt nedkastade självbiografiska skiss — icke fri från minnesfel och luckor — är ju den dragning mot, det beroende av sympati och erkännande och å andra sidan och än mera det stora, ja dominerande rum han vid återblicken på de båda sistförflutna decennierna av sitt liv ger åt sina fienders intriger, avund och hätskhet och åt människors otacksamhet och uselhet. Det stämmer emellertid rätt väl med vad särskilt Emil Liedgren i utomordentliga, för hela Wallinforskningen grundläggande undersökningar närmast över Wallin i yngre år och om hans psalmer och Henry Olsson i en mycket fin och inträngande uppsats² framhållit, nämligen dels Wallins medfödda, djupa oro, hans häftiga lynnesomkastningar, hans disharmoniska väsen, dels hans osäkerhet och ytterliga känslighet för kritik — egenskaper vilka ju samtiden fann mycket anmärkningsvärda. Wallins närmaste vän under 1830-talet, Bernhard von Beskow, vitsordar, att orsaken till att Wallins Witterhetsförsök avstannade med första bandet (1821) var »en lumpen recension i Argus», och J. E. Rydqvist ger i sin klar-synta nekrolog 1839 — väl mycket kritisk kanske närmast därför att han nu fann sig tidigare till Wallins försvar allt för oförbehållsamt och starkt ha upphöjt denne — flera realistiska iakttagelser i samma väg.³

Wallin själv har slutligen flera gånger och även under de allra sista, aktivare åren av sitt liv ofta röjt sin oro för kritikens krypskyttar. Allt talar för, att han var en man som i alldeles sällsynt grad var beroende av uppskattning, beundran, förtroende för att kunna leva och verka fullt ut. Man ser ju även detta av ordalagen i den självbiografiska anteckningen. Han var främst den store talaren, som endast kunde komma fullt till sin rätt, om han kände kontakten, förnam makten av sitt ord och sin vädjan över åhörarnas sinnen. Den gemensamma andakten, psalmsången — hans egna psalmer —

¹ Se t. ex. H. W i j k m a r k, Från Nya elementarskolans ungdomstid, s. 73.

² Wallins oro och »krisen» i hans liv i förf:s Från Wallin till Fröding (1939), s. 9 ff., 250—252; jfr Samlaren 1940, s. 149 ff.

³ Johan Olof Wallin (1839), omtryckt av [Hollander], a. a. s. 36 ff. Jfr bl. a. C. S a n t e s s o n, Johan Erik Rydqvist (1944), s. 259 ff.; H. O l s s o n, a. a., s. 10.

kyrkorummet, sambandet med gångna och kommande släktled var den högsta bot för hans sjuka sinne. »Gud! en dag i dina gårdar bättre är än tusen dar. När oss lefnans oro tär, o, hur skönt Ditt tempel är! O, hur ljuft att der bortsjunga jordens sorg och dagens tunga!»¹ Det är också tydligt, att det just var det dominerande depressions-anlaget, som gjorde kritikens pilar så mycket farligare, som kom Wallin att reagera så mycket djupare, ja så att de flesta åskådare förundrade sig däröver, emedan de ej förstodo denna reaktions väsentliga förutsättning i hans eget, trots all ofta framträdande stark vitalitet och allt verksamhetsbegär, nedärvda sjuka sinne. Det behövdes blott en svår motgång eller en tung sorg, så förskötos hans starka viljas och plikt känslas regler, och den alltid bakomvarande depressionen hotade att uppsluka honom i sin malström.

Den högt uppburne pastor primarius, överhovpredikanten, ordensbiskopen, den beundrade vältalaren och skalden hade dock ingalunda orätt, då han klagade över fienders hätskhet och människors otack. Framför allt har Knut Fredlund i en viktig uppsats framhållit perfiditeten och intensiteten i vissa återkommande angrepp mot Wallin under hans sista femton år, i viss mån i anknytning till de tidigare litterära anfallen mot honom.¹ Men som alla deprimerade sköt Wallin fram vissa yttre händelser som den egentliga orsaken till sjukdomen. Till den nu sedan länge mycket verksamma oppositionella kretsen i Stockholm hörde C. F. Dahlgren, som från 1832 var Wallins egen komminister i Storkyrkan, Christian Askelöf, den ytterst inflytelserike publicisten, G. A. Montgomery, den kände skriftställaren, sannolikt också ålöst Wallins gamle talangfulle vederdeloman Clas Liwijn. Av dessa hade sedan gammalt eller fick omsider särskilt Askelöf intima förbindelser med C. F. af Wingård, den småningom alltmer betydande biskopen i Göteborg, som från Wallins vän sedan ungdomen på sistone allt tydligare blev hans fiende, med Tegnér och med Geijer, bredvid vilken han 1835 uppträdde som talare på Svenska bibelsällskapets årsmöte, och han hade också goda förbindelser både till flera av statsråden och till Magnus Brahe, Karl Johans specielle förtroendeman.

Om arten av Wingårds och Dahlgrens korrespondens om Wallin får man en föreställning, då man finner, hur Wingård både 1837 och än mer 1839 — vid de tillfällen då han väntade att bli ärkebiskop — var mycket angelägen att dessa brev skulle brännas.² Dess bättre

¹ Jfr E. Liedgren, bl. a. i Präster och poeter, s. 36.

² Wingård till Dahlgren 2 juli [1839] Ep. D 2: 4, KB, cit. av Fredlund, a. a., s. 71, not. I Wingårds stora brevsamling i UUB finns blott ett brev av Dahlgren, utan samband med Wallin. Jfr bl. a. D. F e h r m a n, Carl Fredrik af Wingård såsom

var Dahlgren här som eljest en ganska stor slarver och ej fullt så noggrann i sitt förstörelsearbete som sin högt uppsatte vän och broder i den kristliga oppositionen och det okristliga förtalet. — Utom denna opposition fanns även i Sydsverige, jämte mycken beundran både bland äldre och yngre präster, en starkt kritisk inställning till Wallin både i Uppsala och än mer i Lund, bland de dels av den tyska nyromantiken, dels av Henrik Schartau påverkade, särskilt Peter Wieselgren, J. J. Thomaeus och Assar Lindeblad, som hade intima förbindelser särskilt med Wingård.¹

Pressangrepp mot Wallin hade tidigare förekommit, inlägg till hans försvar likaså. Det var ej blott beskyllningar för överdriven vördnad för överheten och för tom retorisk ståt utan rent av för falsk lära, särskilt beträffande Kristus och försoningen. Det berömda kyrkogårdsinvigningstalet 1827 med dess tema om den av Kristus helgade graven som ingången till det eviga livet kommenterades av Dahlgren så, att »ordensbiskopen höll ett hedniskt förträffligt tal över döden»; talaren betecknades som en lycksökare i hovtrapporna, som vid sin egen bortgång sannolikt icke skulle komma att erfara, »att döden är himmelens port, äfven för ordensbiskopar».² År 1831 utkom en liten först anonym broschyr, skriven av Montgomery, vari Wallin efter vissa komplimanger bl. a. anklagades för att blygas för Kristi namn — det var att citera Wallins egen karakteristik av den outrerade rationalismen i hans berömda bibelsällskapstal 1816 — och för godtyckliga eller rent av förfalskade bibelcitat. Även hans retoriska konst, som hänförde så många och så omdömesgilla åhörare, karikerades, hans »wanlige halfdystra manér», hans »släpiga, ej sällan i otid långsamt döende, ej behagliga uttal».¹

För Wallins opponenter — som ej voro utan positivt inflytande

biskop öfver Göteborgs stift (1911, 1912), II, s. 110 f., som dock även anför ett brev från Wingård till Joh. Börjesson 21 dec. 1836 (G 24 i UUB), där det heter om Wallin: »Jag har i förtroliga stunder hört honom vara icke långt från Guds rike, om ock hufvudstaden förledit honom till retorisk(?)»; korrespondensen mellan Wingård och Wallin var nog också alltjämt ofta vänskapsfull, särskilt från Wingårds sida!

¹ Se bl. a. Fredlund, a. a., s. 66. Jfr G. Andersson till Wieselgren 23 nov. 1835, Rektor Gust. Anderssons brevväxling, utg. av Bert Möller, I, s. 225. Jfr Ahnfelt, Studentminnen, I, s. 208. Wieselgren till Wingård 12 jan. 1832, G 323 c, Lindeblad till Wingård 30 aug. 1837, G 323 d, UUB.

² Dahlgren: Samlade arbeten, III, 289—291; jfr Fredlund, a. a., s. 66. Om det bekanta angreppet mot Wallins »kvinno predikan» — den ojämförligt talangfullaste aktionen mot honom — hade Montgomery eller Johan Dillner till författare, torde alltjämt vara oavgjort. Inre grunder tala avgjort för Dillner; det ställe, som Fredlund, a. a., s. 65, anför som bevis för Montgomerys författarskap, har ej återfunnits vid en hastig genomgång av den citerade källan. Se Wieselgren, Svenska kyrkans sköna litteratur (3 uppl., 1866), s. 508. Jfr också bl. a. B. von Schmalensee, Frans Michael Franzén och Johan Olof Wallin såsom förkunnare (1932) s. 268 f.

på hans förkunnelses utveckling redan från 1810-talet¹ — var han just genom makten av sin vältalighet liksom genom hela sin ställning — ej minst genom ärkebiskopen Carl von Rosensteins allt mer markerade passivitet, utom vid riksdagarna — själve huvudfienden bland dem som ansågos till stor del kvarstå på neologiens grund, ehuru under sken av den sanna kristendomen.² Det gällde då att särskilt hos honom blotta den konstfulla retorikens inre tomhet och okristliga anda. Wallins största verk, psalmboken — beträffande omfattningen av hans insats däri hade man, trots att den tidens psalmboksupplagor ju icke upptogo några författarnamn, en någorlunda riktig allmän uppfattning³ — betecknades ej sällan som okristlig eller möjligen som en halvmesyr mellan den gamla dygdeläran och den rätta eller kristocentriska religionen. Det är samma åskådning, som så ofta och även långt senare går igen och som C. O. Rosenius bäst uttryckt med orden, att 1819 års psalmbok vore ett verk »af oomvända lärare och snillen». Wallins predikningar och religionstal betecknades föraktfullt som »moraliska» i motsats mot den »dogmatiska» förkunnelse, som i sträng anslutning till kyrkans bekännelse och en äkta lutherdom ej handlade främst om människans plikter utan om hennes synd och förtappelse och om hennes frälsning uteslutande genom tron på den oförskyllda nåden.⁴ Det var ej blott Dahlgren utan många andra som gingo därhän, att de tillvitade Wallin att blygas för evangelium, för Kristus. Fullföljd till sina yttersta konsekvenser, liknar denna opposition Kierkegaards lidelsefulla angrepp (1854—1855) mot den av Wallin högt uppskattade danske kollegan biskop J. P. Mynster († 1854), som ju intagit en ställning ej så litet liknande Wallins.

Det är betecknande, att Thomæus i andra delen av sitt ganska utförliga verk Skandinavians Kyrko-Häfder (1838, s. 717 f.) ej hade ett ord av erkännande, då han nämner att Wallin »visat sig mera verksam än någon annan vid utarbetandet av kyrkans nya sångbok». Religions-talen »äro utmärkte, enligt allas sammanställande omdömen, af

¹ E. Liedgren i Svenska kyrkans hist., utg. av H. Holmquist och H. Pleijel, VI: 2 (1946), s. 158—170.

² [G. A. Montgomery]: En blick på Våra Andeliga Talare (1831); hos L. Hammar sköld, Svenska vitterheten (1819), s. 230 och andra upplagan (1833) s. 507—510, 540 f., finns emellertid en långt rättvisare och mer nyanserad karakteristik av Wallin, bl. a. som predikant. En ännu intressantare teckning ger Rydqvist, a. a., s. 65—73, jfr också G. Andersson till Wieselgren, 31 dec. 1835, B. Möller, a. a., I, s. 234.

³ Jfr härom bl. a. P. Wieselgrens uppsats i en psalmboksedition 1832 (tryckt i Malmö). W:s samtida uttalanden om Wallin, se ovan a. a. (I uppl., 1833).

⁴ En frapperande illustration till denna motsättning ser man i Stockholms prästsällskaps protokoll 14 april 1828, SSA.

en energisk diktion, men, enligt någras omdömen, af stundom nog ytliga och sväfvande christendomsåsigter»; om dåmera ärkebiskopen Wallins övriga produktion, »en hop strödda predikningar och skaldestycken», säges, att han därigenom blivit förebilden för en ny homiletisk skola, »som tror sig behöfva andra exempel och mönster än den ende mästarens». »Så länge», heter det dock till sist, »den andliga aristokratien med sådane snillet och talangernas företräden förenar denna aktning för Christuskärlan, skall kyrkan ej befara att se sig en blott människoreligion påtrugad.»

Också från en annan sida sökte man sak med Wallins prästerliga gärning. Han var för mycket av hovprelat och för mycket engagerad i sina många direktioner, ville för mycket vara med och för mycket synas. Ingenting är mer betecknande för denna i någon mån berättigade men i stort sett orättfärdiga karakteristik än det brev från C. P. Hagberg, som ju var Wallins intima vän och av honom nästan otillbörligt gynnad vid valet till pastor primarius i Wallins ställe, där Hagberg 1837 sökte anslå de strängar som kunde göra honom behaglig för den på valet ganska inflytelserike Dahlgren. Hagberg säger sig — i tydlig motsats till företrädaren Wallin — aldrig kunna bliva annat än präst och ville icke åt föremål, som vore främmande för det prästerliga kallet, ägna sina återstående krafter.¹ Riktigare bedömde Geijer denna sociala sida i Wallins verksamhet, då han i sitt utomordentligt fina minnestal betonade att Wallin »ej skydde förebråelsen för en obehvämlig ifver. — — — Det var den skönaste och djupaste oron i hans väsende.»²

Opposition mot Wallin fanns även annorstädes än i vissa tidningar. Man finner lätt, att han aldrig trivdes i det 1817 stiftade Stockholms prästsällskap. Detta var naturligtvis ingen tillfällighet, då den outtröttlige Dahlgren även där spelade en framträdande roll, men det är tydligt, att Wallin även av mindre speciella orsaker hade svårt att nå rätt kontakt med sina kolleger och särskilt de yngre bland dem. Delvis berodde det nog på en rätt stor otillgänglighet hos honom själv, ehuru flera exempel finnas på att han, bragt i närmare samarbete, även och ej minst gentemot yngre präster kunde ådagalägga en mycket ovanlig grad av godhet och vänlig uppmuntran. Till en del sammanhänge distansen och oviljan mot Wallin med den skarpa reaktion han synes ha visat mot somliga yngre prästers ystra dryckesseder och frigjorda manér. Men detta räcker ej som förklaring till Wallins främjingskap bland kollegerna. — Han synes ha inträtt i

¹ Hagberg till Dahlgren 10 maj 1837, Ep. D 2: 3, KB.

² [Hollander], a. a., s. 109.

prästsällskapet 1821 men snart utträtt för att 1832 på Franzéns initiativ enhälligt kallas att efterträda denne som ordförande men var i denna egenskap mycket sällan närvarande och omvaldes årligen utan votering och kvarstod ända till sin död som ett slags hedersordförande i det ej alltför livaktiga sällskapet. Här märker man tydligt, hur isolerad han var i vissa kretsar.¹

Effekten av Montgomerys angrepp 1831 blev för Wallins religiösa skrifter densamma som Argus-recensionen tio år förut haft för hans världsliga författarskap. I juli 1831 utgav Wallin den redan förberedda tredje delen av sina Religionstal och fann i förordet därtill påkallat att bemöta kritiken och det på ett sätt, som redan samtiden fann vittna mer om hans upprörda sinne än om hans taktiska ömdöme.² Men denna tredje del av Religionstal blev den sista han utgav, och någon samling av sina många otryckta eller separat tryckta predikningar utkom ej under hans livstid, oaktat uppmaningar självfallet ej saknades. Det är också mycket sannolikt, att Wallins depression med även fysiska symtom ej obetydligt förvärrades genom angreppet.³ I september 1831 skrev han, utan allusion på kritiken, att han sedan någon vecka hade en svår bröstkramp. »Få se hvad deraf blir, eller om det går öfver. Det gör mig nästan lika.»⁴ På sommaren 1832, och säkerligen även under de följande åren, kände sig Wallin omgiven av förtal och intriger. Han uppmanade till och med en av sina unga adjunkter i Storkyrkoförsamlingen att, då så påfordrades, taga honom i försvar »mot onskans eller lättsinnighetens oförtjenta anfall». Han väntade av sina vänner och allt hederligt folk, att de toge parti för rättvisan och sanningen och med ädelt mod mötte obilligheten och lögnen; så hade han själv gjort, då det gällt andra, och trott sig då uppfylla en samvetssplikt. Han hade trott sig med lära, vandel och ett helt livs bemödanden för Guds ära och människors väl förtjäna annat av världen, men sådan vore hennes lott. Han skulle dock söka lugna sig med ett rent medvetande och hoppet till den siste domaren⁵ — slutorden återge ju ett mycket gammalt

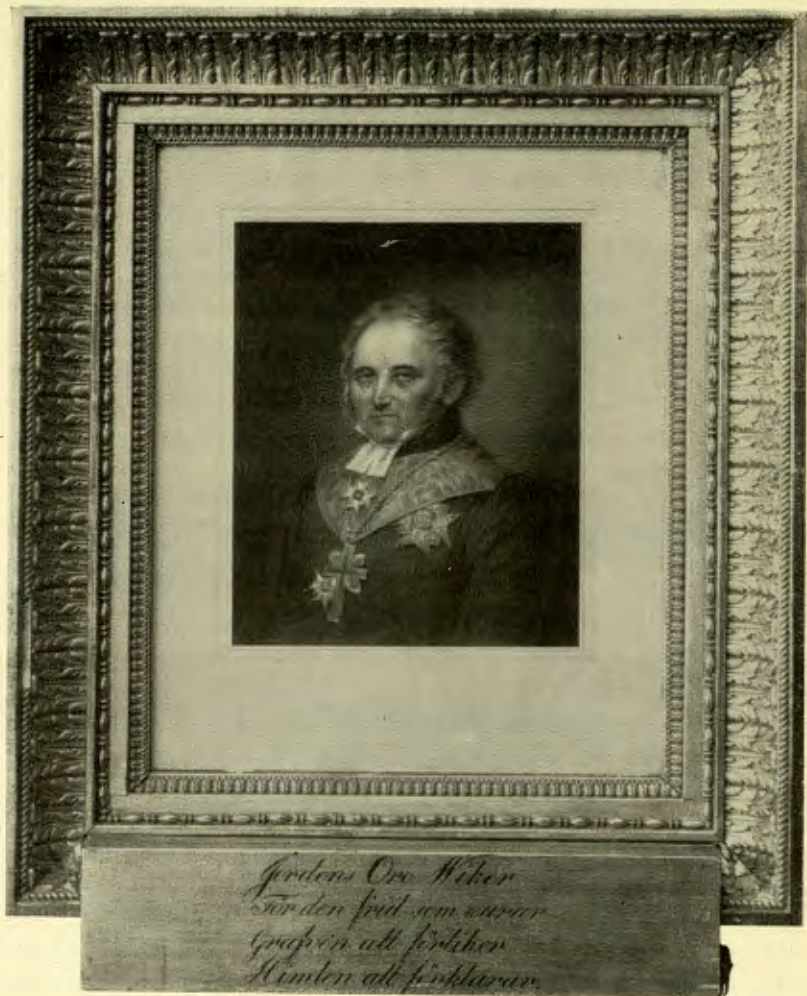
¹ Stockholms prästsällsapps protokoll m. m., SSA. En annan inflytelserik krets, där Wallin inträtt, utgått — och åter inträtt — var frimurarnas, vilkas riter han djärvt kritiserat (koncept till tal i SAA). Även här torde Dahlgren ha varit mycket verksam mot Wallin.

² Bl. a. Rydqvist, a. a., s. 61, 65.

³ Det var Beskows m. fl:s åsikt, [Hollander], a. a. s. 141 f.

⁴ Till Tegnér sept 1831 Tegnersaml., LUB; jfr förordet till band I av 1847 års uppl. av Wallins Samlade vitterhetsarbeten.

⁵ Wallin till pastorsadjunkten, under Wallins tjänstledigheter vice pastorn i Storkyrkoförsamlingen, slutligen kyrkoherden i Floda (Strängnäs stift) och kungl. hovpredikanten Carl Wilhelm Pettersson 30 juni [1832], i fröken Gurli Petterssons samling, Stockholm, som benäget nämnts för förf. av arkivarien Bertil Broomé.

JOHAN OLOF WALLIN. Teckning av Maria Röhl 1838, Svenska akademien.

Porträttet har tydligen skänkts till akademien genom subskription av 33 givare med kronprins Oscar i spetsen kort efter Wallins död. I ett lönnfack i ramens nedre del (under versen) är infälld ett pappersblad med orden »Ännu sannare göms hans bild i våra hjertan» (skrivna med Franzéns handstil) samt alla givarnas namnteckningar. Bland dessa återfinnas flertalet av akademiens ledamöter samt representanter för stads- och hovkonsistorierna, storkyrkoförsamlingen, överståthållarämbetet, magistraten och borgerskapet. Mest är det vännerna, som deltagit i denna hyllningsgåva, men även motståndare som Wingård och Heurlin märkas bland bidragsgivarna. Facsimile av handskriften, se s. 97.

och ständigt motiv hos Wallin. Det torde ej ha varit så, att angreppen rubbat Wallins personliga förvissning. Sin åskådning, hur eklektisk den än var, och sin innersta förtröstan synes han ha behållit ganska ograverad. Han torde ej ha förtvivlat om den egna kursen, lika litet som han tvivlat om sedelagens allmängiltighet och dess utgångspunkt och fulländning i en högre verklighet, en personlig Gud och ett evigt liv. Så till vida hade angreppen ingen makt över honom. Hans oro och melankoli lågo väsentligen i hans sinne. Men han kände hårt insinuationerna om dubbelspel i ämbetsutövningen, han var medveten om dissonansen mellan den för honom, liksom för så många av hans åhörare, självklart centrala pliktreligionen och den paulinsk-lutherska försoningsläran, i vilken hans motståndare som representanter för en allt starkare strömning lika självklart sågo det enda nödvändiga, det enda kristna. I det aggressiva understrykandet av denna faktiska motsättning, denna, såvitt man vågar döma, latent heterodoxi, kunde han ej se någonting annat än personlig förföljelse och avundsmäns onda anslag.¹

Det gick därhän, att Wallin befarade tillgrepp av sina manuskript från fienders sida och gav order att noga se till att inga obehöriga komme in i hans arbetsrum.² En följd av angreppen var också, att han var angelägen om uteslutande av data för predikningarna i eventuella utgåvor efter hans bortgång — en relativt illusorisk åtgärd som dock iakttagits av Beskow men ej av Hollander — och att han dels själv förstörde många av sina manuskript, dels gav order om strängaste gallring och förstörelse före eventuell tryckning av det som kunde anses därtill värt. Både i en vid testamentet 1832 fogad promemoria och än mer i en ny promemoria av mars 1835, föranledd av ett nytt bottenläge i depressionen, gav han anvisningar

¹ För Wallins religiösa åskådning under olika tider ge manuskriptboken (Solna hembygdsmuseum), de relativt fåtaligt bevarade breven i skilda samlingar, otryckta predikningar och tal (bl. a. i Vetenskapsakademien 5 april 1837, orig. i renskrift i I V 5, KB) såväl som tryckta, psalmer och övriga dikter mycket ännu ej undersökt eller analyserat material. Den på denna punkt ganska rika litteraturen, där man åter särskilt vill framhålla Liedgrens på mycket djupgående forskningar vilande arbeten, kan ej närmare beröras utan att spränga ramen för denna undersökning.

² Nyss cit. brev 30 juni [1832] och i nästa not cit. promemoria mars 1835 m. fl. källor.

här om för Beskow och andra.¹ Vad Beskow och Hollander efter Wallins död utgävo är sålunda, jämte det som Wallin själv utgav, blott en del av hans manuskript; mycket återstår ännu att utgiva, men mycket förstördes med berätt mod av Wallin själv och troligen av hans medhjälpare på hans order och även på grund av bristande insikt och av vårdslöshet först i hans sterbhus år 1839 och ännu mera i ankans år 1866. Det är en skrämmande bild av den vanhävd, som så ofta drabbar även våra stora mäns arkiv, och som i detta fall som så ofta ökas genom förstörelsen av många utgångna originalbrev och andra manuskript som kommit i andras ägo eller som, i den relativt ringa mån de bevarats, ännu gå som frimärken på auktionerna.²

Om Wallins depression sålunda väsentligen torde varit ärfdigt betingad, som här förut betonats, så försvårades den dock i hög grad, dels av angreppen mot honom, som han själv skriver, dels av de »enskilda sorger och bekymmer» han antyder i det anförda självbiografiska utkastet från juni 1832, främst vantrivsel i hemmet och ett tydligen i grunden omaka äktenskap. Wallin var då nära 53 år och hustrun nära 50; äktenskapet hade varat i 22 år. Att förbindelsen år 1810 knutits i förhastande under depression efter brytning nyss förut av en tidigare kortvarig förlovning med känslor av en helt annan art, ett minne som i mörka stunder bröt fram som en självanklagelse³ — typiskt för svårt deprimerade och enligt erfarna läkare i regel en följd av depressionen och ej en orsak därtill — och att den huvudsakliga förtjänsten hos Anna Maria Dimander i Wallins ögon varit hennes ej obetydliga förmögenhet och familjens därigenom vunna

¹ Transumt i I V 5, KB. Originalen här som i andra fall sannolikt avsiktligt förstört på grund av delvis alltför personligt innehåll!

² För den, dock blott vad predikomanuskripten angår, betydande del av Wallins arkiv, som räddats till KB, har man främst att tacka Beskow, Hollander och i viss mån även hovrättsrådet C. H. Pfeffer, änkefru Wallins förmyndare och utredningsman. En del av Wallins arkiv, som jämte något lösöre kom i hans syster- och fosterdotters Margareta (Greta) Wikander Wallins ägo och genom hennes dotter Johanna Ström kom till dennas make, rådmannen i Stockholm Nils Nyström — och genom hans tillmötesgående nyttjades av Karl Warburg — överlämnades på sin tid delvis till SAA. En del åter behölls i rådmän Nyströms sons, protokollsekreterare Nils Nyströms ägo, men har varken före eller efter dennes bortgång öppnats för förf. Av Warburg gjorda avskrifter kommo med hans papper till KB, men det band, som bl. a. omfattar vissa av Wallin mottagna brev, är stympat, i det att s. 346—361 äro utskurna och avlägsnade. — Att Wallins arkiv som så många andra också rymt överraskande ting utöver hans egna papper, framgår av ett hans meddelande (1839 i företalet till översättningen av Johannes evangelium och epistlar), att han innehade prästståndets makulerade originalprotokoll från 1815 års riksdag om bibelöversättningstvisten; jfr E. Lie d g r e n i Svenska kyrkans historia, VI: 2, s. 189, 358 f. Ännu i sen tid ha dock behjärtade personer hopsamlat vissa skingrade rester, så hovpredikanten Sven Nilsons samling (nu i Solna hembygdsmuseum) och doktor K.-E. Hällsjö i Borlänge.

³ B. v o n B e s k o w, Lefnadsminnen (1870), s. 5 f.

förnämliga relationer, är sannolikt.¹ Att det i början varit ett relativt gott förhållande makarna emellan, liksom att fru Wallin alltid var sin make mycket tillgiven, torde framgå av flera vittnesbörd.² Äktenskapet blev emellertid barnlöst och redan därigenom disharmoniskt, och fru Wallin, som fysiskt ej torde varit stark, led tidvis av höggradig ängslan och pessimism, vilken röjt sig redan i ungdomsåren. Man torde i detta fall väsentligen blott ha makens uttalanden att hålla sig till, men det viktigaste är ju här just, hur hustruns hysteriska läggning framstått för honom; även om hans under olika prövnings-tider nedskrivna ord synas innebära vissa överdrifter, är dock det totalintryck trovärdigt, som de ge av sjukdomen och dess påfrestringar under sina svårare skeden både för den sjuka själv och för hennes make och vårdare.

»Min goda hustru», skrev han i januari 1821, »som alltid varit högst sensible, har råkat ut för en svår hypochondri, som hvarken natt eller dag lemnar henne och mig ro, och som synbart influerat på hennes svaga fysik. Jag har sålunda svåra bekymmer. Men ske icke min utan Fadrens vilje! En pröfning är lifvet, väl den som luttras af profvet.»³ Vittnesbörd ej om denna hustruns ytterliga ängslan men väl om hennes sjuka lynne och svårartade pessimism ger Wallin flera gånger, bl. a. i brev till Tegnér 1834 och i sitt sista brev till henne från sitt eget sjukläger i Uppsala i juni 1839.⁴ Självfallet är, att bägge makarnas långa tider oroliga och depressiva sinnen måste ytterligt menligt ha verkat på varandra och på hemmets lugn och trivsel.

Även i ett annat väsentligt avseende var äktenskapet starkt

¹ E. Liedgren, bl. a. i Wallin i yngre år, s. 241—244; H. Olsson, a. a., s. 23. G. H. Mellin, nästan Franzéns fosterson och därigenom initierad, skriver bl. a. redan i Sveriges store män (1849), öppenhjärtligt nog om Wallin — som han eljest, trots sina intima förbindelser med Dahlgren m. fl., här ägnar mycken uppskattning —, att denne på sin tid ägde »styrka att offra hjärtats tysta rätt åt rikedomarnas inflytande». Om Mellins senare uttalanden i detta ämne och Fryxells polemik däremot, se bl. a. A. Fryxell, Bidrag till Sveriges historia efter 1772 (1882), s. 249 ff.

² Wallin till Lindblom, anförd av Liedgren i Samlaren 1914, s. 12, och till (sannolikt) Franzén 9 nov. 1815 i NMA, vilket brev godhetsfullt nämnts för förf. av professor Liedgren.

³ Wallin till af Wingård 9 jan. 1821, G 323, UUB, delvis anförd av H. Wentz, Johan Olof Wallin (1939), s. 27. Jfr brev till Hagberg 9 och 20 april 1821 i Hagbergska saml., LUB, återopade av H. Olsson, a. a., s. 252.

⁴ I brevet till Tegnér 22 april 1834 heter det på tal om det av Tegnér tillrätta antagandet av biskopsstolen i Karlstad: »Jag har en hustru, hvars sjuka och svårmodiga lynne skulle förvärras, om hon komme så långt bort från de sina»; anförd av B. Risberg i Samlaren 1945, s. 11. Wallin till sin hustru 22 juni 1839 (SAA), uppriktigt men irriterat på grund av hans svåra sjukdom: »Du envisas att se allting i svart» — sannolikt har hustrun i ett brev oroat sig just över Wallins tillstånd — »har ingen öfverlätnhet, ingen christelig undergifvenhet, ingen rätt förtröstan till Guds vishet och godhet. Derföre gör Du Dig sjelf och andra många bittra stunder»; anförd bl. a. av G. Montan, Från Johan Olof Wallins ärkebiskopstid, Stockholms Dagblad 16/3 1919; B. von Schmalensée, a. a., s. 159; H. Olsson, a. a., s. 252.

disharmoniskt. Om hustruns mycket torftiga intellektuella utrustning finns — bland flera vida sämre källor, som betona hennes låga nivå — ett ytterst trovärdigt, samtida vittnesbörd; August von Hartmansdorff betecknar henne i en anteckning från 1833 som »fänig» — det är särdeles mycket sagt av denne alldeles sällsynt reserverade och måttfulle sagesman, som då redan i flera år väl känt Wallins.¹ Härmed är dock ej sagt, att fru Wallin ej skulle varit rättskapabel. Wallin förutsatte själv ej annat i sitt testamente och därmed samhörande handlingar; att hon ansågs behöva ha hjälp av gode män vid boets förvaltning är ju en annan och vanlig sak. Kort efter makens död ansökte hon om att bli omyndigförklarad, varvid E. M. Tegnér och R. U. Rinman skulle bli hennes förmyndare med vissa förbehåll; egendomligt nog blott en vecka därefter ingavs ny ansökan om förmyndare utan förbehåll, vilket ju antyder en schism eller kanske blott en momentan försämring i fru Wallins nervtillstånd. Hovrätten biföll 8 maj 1840 det sista alternativet, men Högsta domstolen undanröjde 17 mars 1841 hovrättsbeslutet och lät fru Wallin disponera den lösa egendomen utom utestående fordringar samt räntorna å dessa. Hon ansågs även i fortsättningen så rättskapabel, att hon flera gånger kunde göra egna testamenten, det sista »med styrd hand», tydligen på grund av ålderdomssvaghet, med den bekante läkaren C. E. Hagdahl och en jurist som vittnen.²

Det allmänna intrycket av hemmet torde ha varit trist. En mycket initierad iakttagare, C. W. Böttiger, skriver, visserligen långt efteråt, kort och gott om Wallin: »I sitt hem fann han ingen vederkvickelse».³ Tegnér, som ju visserligen stod Wallin långt mera fjärran men som genom sin brorson E. M. Tegnér redan i början av 1830-talet hade goda underrättelser, skrev just samtidigt med Wallins djupaste depression, i december 1832, att Wallin alltjämt vore »sjuklig och förstämd av sina husliga olyckor, och då mattas äfven de starkaste örnevingar» — detta skrivet som en förklaring till Wallins relativt svaga tal vid 200-årsminnet den 6 november detta år.⁴

Wallins eget omdöme om sin hustru i flera avseenden antydes här och var. Hans ton i en samling bevarade brev till henne från

¹ H:s anteckningar 7 jan. 1833, RA.

² Biographica, A. M. Wallin, f. Dimander, SSA; jfr H. Olsson, a. a., s. 22.

³ Böttiger, Ungdomsminnen, Saml. skrifter, 6 (1881), s. 56, anført av B. Risberg, Samlaren 1945, s. 10. Böttiger gästade ofta Wallins hem ännu under 1830-talet och bodde där tidvis.

⁴ Tegnér till af Wingård dec. 1832, G 323, UUB. Tegnér synes här åsyfta något mer; även i andra källor skymtar någon sorg utom sorgerna med hustrun och med fostersonen; om den sistnämnde mer i det följande. Jfr dock ljusare mellanstunder, nämnda av Wallmark och Beskow och av Sina Hagberg, Theodor Hagberg, Rasboherden och hans familj (1925), s. 44.

1837—1839 — vänliga, ofta något triviala, och utan ett enda varmare tonfall — är mycket nedlåtande. Hon får kunskap om den yttre ramen och om hyllningarna vid hans tjänsteresor, men får samtidigt veta, att hon nog ej så klart skulle fatta några referat av hans tal eller predikningar. Man kan ej heller undgå att lägga märke till, hur han ofta i dessa brev framhåller vad han kallar vettiga, bildade, husliga och glada fruar; det kan knappast vara annat än spontana men också föga taktfulla beskrivningar av det som han i sitt eget hem ständigt och bittert saknade.¹ I sin på kort tid nedskrivna, intressanta katekes (1831) — som på flera punkter bär spår av hans personliga erfarenheter och minnen — hävdade Wallin, att man vid valet av maka borde avse bl. a. hälsa, utkomst, överensstämmelse i ålder, sinnelag och förståndsbildning. Som kristna makars skyldigheter betonas bl. a. inbördes aktning och uppmuntran; i 1835 års upplaga av katekesen är ordet förståndsbildning struket och uppmuntran är ändrat till överseende.² Ej sällan möter man också i Wallins predikningar, tal och dikter bilder — skarpsynta, ganska nyanserade och präglade av oförtydbar ömhet och beundran, sannolikt delvis med barndomsminnena av modern som bakgrund, — av den verksamma, dugliga husmodern, den kloka, bildade, förstående, den varmt uppmuntrande och charmerande maken.³ Dessa karakteristiker, idealiserade men påtagligt personligt färgade, tillhöra de tydligaste porträtt han givit; det lider intet tvivel att man ej här möter den ständigt bittert och hopplöst saknade vännen i hans eget stora och ödsliga hem. Den var den tomheten, som var en av de djupaste orsakerna till Wallins sällsynt starka känsla av främlingskap i världen, av trötthet vid livet. »Det är som hade jag ej här att göra» skrev han en gång under de värsta åren till Tegnér.⁴ Hans egen djupt depressiva läggning, påfrestande stämningsväxlingar och hunger efter sympati gjorde denna ensamhet, denna bristande förståelse och kontakt

¹ Av breven, i SAA, äro några delvis återgivna av G. M o n t a n i Stockholms Dagblad 2 och 16 mars 1919. Se särskilt breven 7, 19 sept. 1837, med kritik av svågerns »sölande hus», 30 juni, 28 juli 1838.

Jfr den säkerligen av Wallin skrivna, ytterligt blygsamma framställningen av hustruns brister i hennes svar å en kallelse till ledamot i en kommitté, de la Gardieska saml., vol. 379, LUB.

² Kateches för Nya elementarskolan, 1831, s. 27, och ny, öfversedd upplaga, 1835, s. 40.

³ Risberg, a. a., s. 11, har iakttagit detta beträffande en passus i den berömda predikan »Om kvinnans ädla och stilla kallelse», 1827, där Wallins personliga ton tydligt höres: »Hon försonar sin man med hårda öden och orättvisa människor, lugnar striden i hans inre, hjälper honom att uppehålla bördan eller muntrar honom derunder». Ej ensamt, men sammanställt med många andra vittnesbörd, röjer detta, att Wallin själv ej rönt denna hjälp utan mycket saknade den.

⁴ 23 april 1833, Tegnérssaml., LUB.

särskilt svår att uthärda, i synnerhet som han på grund av hela sin läggning säkerligen gjorde sig överdrivna bilder av huslig lycka, vilka sällan motsvaras av verkligheten.¹

Vännernas intryck av hemmets ödslighet bekräftas av Wallins egen hållning. Man kan knappast undgå att delvis sammanställa hans jäktande på sammanträden och annat arbete utom hemmet, hans mottagande av allt flera uppdrag av den mest skiftande art och stundom utanför hans egentliga uppgifter, hans åtminstone tidvis — trots stark personlig blyghet och känsla för det vanliga sällskapslivets intighet — ideliga beivrande av alla slags bjudningar, med den av andra intyg klart vitsordade vantrevnad han erfor i sitt hem. Man lägger också märke till, att han, i varje fall på sistone, bebodde tre rum för sig själv², där han sannolikt sökte isolera sig så gott han kunde, där han mottog både besök av de många som sökte honom i olika tjänsteärenden och av sina ganska få förtrogna vänner och där han, oftast i nattens timmar, kunde arbeta med sina papper och böcker.

Wallins handlingssätt under de sista veckorna i hans liv, i juni 1839, säger enbart det fullt tillräckligt om hans, trots drägligare mellanperioder, i grunden olyckliga äktenskap och om hans erfarenhet av hustruns kapacitet och sinnesstyrka. Han kom till Uppsala, febersjuk sedan en tid, men sände, genast efter promotionen och prästvigningen, hustrun ifrån sig till Varberg över sommaren, vägrade efterkomma upprepade framställningar att skicka bud efter henne, då hans tillstånd blev alltmer oroande, synes aldrig ha nämnt henne, men väl ofta sina båda fosterdöttrar, i sina långa monologer under de sista helt och halvt medvetna stunderna, och konstaterade inför det annalkande slutet emfatiskt, att han varit ensam i livet, som bjudit honom många sorger och föga glädje.³ Det är ett drag av hårdhet i Wallins attityd, men det är, som om han vid dödens portar äntligen fann sig ha rätt att ha ro omkring sig.

Man har också av bästa källa uppgifter om en verklig kris i Wallins äktenskap, just under den svåraste depressionsperioden. I Hartmansdorffs almanacksanteckningar den 7 januari 1833 heter det, att Rogberg — som tydligen var Wallins gode och uppskattande vän, den framstående uppsalateologen och berömda predikanten professor Carl Georg Rogberg — »förtrodde mig Wallins belägenhet».

¹ Det sista är den nyktre Wallmarks uttryckliga reflexion, Ep. V 4: 21, KB; jfr E. Liedgren, bl. a. Wallin i yngre år, s. 252 f.

² Wallins bouppteckning 1839, Svea hovrätts arkiv, RA.

³ Malla Montgomery-Silfverstolpes dagboksanteckningar och memoarer, hos fil. dr, friherre Gustaf Rudbeck, Stockholm.

Hartmansdorff besökte Wallin samma afton, »rörd att se hans lidande och qval af en fånig hustru». Den 19 och 21 april har Hartmansdorff antecknat, att doktor Hagberg — Wallins intime vän, dåvarande kyrkoherden i Rasbo C. P. Hagberg — »talade om Wallins skilsmässa». Sedan Wallin återvänt efter sommarens bortovaro, besökte Hartmansdorff honom 10 september, och han talade då om sin skilsmässa. »Lofvade tala vid Brahe» har Hartmansdorff antecknat. Wallin har sålunda troligen begärt, att Hartmansdorff skulle vända sig till Karl Johans närmaste förtrogne, riksmarskalken excellensen Magnus Brahe för att den vägen söka förbereda konungen och utverka hans samtycke. Hartmansdorff var aldrig den som tövade att fylla även tunga uppgifter. Den 19 september talade han med Brahe och med kronprinsen om Wallin. Och redan dagen därpå hade Brahe talat med konungen. Tydligt har det meddelande Hartmansdorff framfört varit av den arten, att Brahe ej ett ögonblick trodde på någon annan lösning än skilsmässa, hur ytterst pinsam och uppseendeväckande en sådan nu måste förekomma ej minst konungen, då det gällde Wallin. 7 december hade Hartmansdorff åter ett samtal med Brahe och 19 december hade han enskild föredragning hos konungen — i båda fallen ha samtalen sannolikt berört Wallins skilsmäsoansökan.

Bland alternativ fanns — då uppenbar galenskap å hustruns sida tydligen ej kunde anses föreligga — blott ett, ej så helt sällan anlitat i skilda samhällskretsar. Endera eller båda makarna kunde hos K. M:t ansöka, att han på grund av att i äktenskapet uppstått en sådan stridighet i lynne och tänkesätt, som slutligen övergått (eller kunde antagas komma att övergå) till avsky och hat, ville tillåta äktenskapets upplösning, varefter konsistoriet, om ansökan bifölls, hade att fullborda skilsmässan.

Man kan sannolikt se saken så, att Wallin under tyngden av depressionen, troligen även av ett, delvis just på grund av denna makens depression framkallat, akut hysteriskt tillstånd hos hustrun, känt äktenskapsskillnad som en ofrånkomlig utväg till befrielse; huruvida andra faktorer än irritation och motvilja mot maken även spelat in, undandrager sig vår kunskap. Emellertid har denna djupa äktenskapliga kris, som så många andra, särskilt i gångna tider med långt strängare uppfattning av äktenskapets oupplöslighet, haft sin övergång, och livet har gått vidare så gott det kunde. Sannolikt har Wallin haft en uppgörelse med den gamle konungen, som därvid förhållit honom det utåt utomordentligt uppseendeväckande och skadliga i en skilsmässa för en man av hans position och stora personliga anseende. Konungen skulle härvid kunnat åberopa, att både

ärkebiskopen Carl von Rosenstein och biskopen C. F. af Wingård — för att blott nämna två av de samtida prelaterna — hade skäl till skilsmässa, som för den senares del voro vida starkare än Wallins, utan att någon av dessa båda veterligen ifrågasatt att driva det till formlig äktenskapsskillnad. Den särskilda tillgivenhet, som Wallin hyste för Karl Johan och den stora personliga hänsyn som denne särskilt under Wallins sista år visade honom, kan tyda på en sådan förtroendefull uppgörelse och dess betydelse för genomkämpandet av en ödesdiger personlig kris och förebyggandet av ett svårt misstag, en ohjälplig prestigeförlust.

Men det var förvisso ej underligt, att pastor primarius och överhovpredikanten just under dessa år med en omiskännligt personlig ton av djupt deltagande och patetiskt allvar å ämbetets vägnar talade varningens men än mera tröstens och uppmuntrans ord till de många oeniga makar, vilka han som ordförande i sina konsistorier sökte hålla på den dagliga försoningens och förlåtelsens, tålmodets och resignationens branta stig. Den gemensamma nattvardens sakrament anvisade han därvid som det högsta försonings- och föreningsmedel till nya föresatser och nytt liv; han hade själv gått den vägen och prövade den allttjämt.¹

Ej blott i själva äktenskapet hade Wallin de »husliga olyckor» varom Tegnér i sitt brev av december 1832 talade. Han hade tunga bekymmer för sin fostersons skull. Carl Oscar Wallin var ännu ej sex år, då J. O. Wallin, strax efter hans fars kaptenen vid Dalregementet Carl Wallins död 1816 under en arbetskommendering vid Göta kanalbygget², upptog honom som fosterson. Redan som helt liten gosse artade han sig, enligt Böttiger, mycket illa och gjorde fosterfadern i framtiden stora bekymmer, men sändes omsider till universitetsstudier i Uppsala, där han vistades 1827—1830. I början bodde han hos professor Sjöbring men fick sedan bo för sig själv, enligt fosterfaderns begäran dock under visst inseende av professor J. H. Schröder, som skulle träffa honom dagligen.³ Han saknade

¹ Hartmansdorffs almanacksanteckningar, RA; konsistoriets och hovkonsistoriets protokoll, Storkyrkoförsamlingens kommunionböcker, SSA, där makarna Wallin dock ej äro antecknade för mer än den vanliga årliga kommunionen. I stort sett bekräftas härav Wallmarks troligen ganska sent nedskrivna, allmänt hållna meddelande (Ep. V 4: 21, KB), tryckt, med åtskilliga småfel, av T. Ekelund, Vittra skuggbilder (1886), s. 158—168 och anført av H. Olsson, a. a., s. 22 f.; om vissa minnesfel hos Wallmark se E. Liedgren, bl. a. Wallin i yngre år, s. 241 f.

² Anteckning av J. O. Wallins far i hans bibel — där även J. O. Wallin torde gjort vissa små anteckningar här och var vid texten — i Skara S och LB; landsantikvarien G. Ullenius har godhetsfullt nämnt denna bibel för förf.

³ Böttiger, a. a., s. 90. Studentkatalogerna h. t. 1827—v. t. 1830. Wallin till Schröder 11 nov., 21 nov. 1828, G 263 m, UUB.

enligt J. O. Wallin ej huvud men däremot en rätt arbetshåg, hade också någon »fallenhet att vara lättsinnig och kavaljerisk». Efter att ha lämnat Uppsala 1830 gick han i tjänst vid Svea artilleriregemente i Stockholm, där han redan 15 juli 1830 blev sergeant och 7 maj 1831 underlöjtnant, då han också definitivt flyttade från Wallins hus.¹ Strax efter nyåret 1835 begärde han transport till Västerbottens regemente, men ansökan avstyrktes av regementschefen »för regementets anseendes skull». Begäran om transport synes ha varit ett sista försök att få kvarstå i tjänst; sedan detta försök strandat, ingavs avskedsansökan, som beviljades 28 mars (expedierat 4 april)². 31 mars begärde han pass till Finland och 12 maj flyttningsbetyg till Helsingfors, där han måhända hade släktingar eller vänner; den 9 november anhöll han från Finland att få söka ryskt medborgarskap, vilket beviljades den 23 januari 1836.³

Särdeles karakteristiska för Wallins depression under dessa år voro hans ständiga flyttningsplaner. Han ville komma bort från huvudstadens jäkt och strid till lugn och frid i ett stilla pastorat i hemstiftet. Det var ett flyktmotiv, som visade sig, liksom under tidigare trötthetsperioder, som Henry Olsson påpekat.⁴ I Wallins samtid väckte dessa projekt förklarligt nog stort uppseende; »det ombytliga i sådana förslag ådrog honom tadel», sade Geijer till och med i minnstalets dämpade och förskönande återblick.⁵ Mer eller mindre starkt samband torde alla dessa planer ha hatt med Wallins avtagande krafter och levnadslust, med kritiken mot honom i Stockholm och med det olyckliga äktenskapet, även med en allt starkare känsla hos honom av det olyckliga i hans splittrade verksamhet, men

¹ Husförhörslängder, Storkyrkoförsamlingen 1821—1831, Mantalslängder 1821—1831, SSA.

² Generaladjutanten, inkomna skrivelser från överste von Hedenberg 23 febr. 1835, KrA. (benäget meddelande av arkivarien Bertil Broomé); krigsexpeditionens diarium 21 mars 1835, statsrådsprotokoll i krigsärenden (kabinetsärenden) 28 mars 1835; Wallin till Hartmansdorff 18 mars 1835, H:s samling, RA.

³ Militaria, ansökningar och meritförteckningar, armén RA; ÖÅ för polisärenden, passjournal; Svea artilleriregementes husförhörslängd, SSA; Anteckningar om Kungl. Svea Artilleriregemente 1794—1894 (1898), s. 410, 443. Wallin saknas i de tryckta rullorna både för Karlberg och Marieberg. 1839 kallas han löjtnant i rysk tjänst, 1855 överstelöjtnant; han skall vid sin död 1868 ha varit överste i ryska fältartilleriet. Se även J. O. Wallins och A. M. Wallins bouppteckningar 1839 och 1866, Svea hovr. arkiv, RA; V. Örnberg, Svenska ättartal, 5, s. 442. Oscar Wallin stod även efter landsflykten och fosterfaderns död väl hos sin fostermor, som alltid synes ha varit svag mot fosterbarnen och måhända särskilt mot fostersonen, och fick, utom tidigare lån av nära 2 000 rdr banco som efterskänktes, 10 000 rdr banco i arv efter henne och reste då till Stockholm för att bevaka sina intressen. Biographica, A. M. Wallin, f. Dimander, SSA.

⁴ A. a., s. 15; jfr L i e d g r e n i Samlaren 1914, s. 15; Warburg, a. a., III, s. 242.

⁵ [Hollander], a. a., s. 107 f.

bakom allt detta låg som det dominerande den ibland nästan olidligt tyngande depressionen, en melankoli med starka inslag av oro och tvekan, en icke ovanlig sjukdomsbild särskilt i denna ålder.

Dessa planer spelade en stor roll och drevos i flera fall mycket långt — stundom ända därhän att blott själva utnämningen fattades. De präglades också av en ombytlighet och tvehågsenhet av klart patologisk karaktär. Wallin satte här, typiskt för den depressive egocentrikern nästan utan att veta därom, både den gamle konungens och sina vänners, alldeles särskilt Hartmansdorffs, tålmod och hjälpsamhet på mycket hårda prov. Hedemora i januari 1832, Leksand nästan hela detta år, Köping 1832—1833, Linköpings biskopsstol, med första förslagsrum, slutet av 1833 och Karlstads, med tredje förslagsrum, början av 1834, ett ögonblick Stora Tuna — där Wallins gamle vederdeloman Pehr Malmström för att citera den i detta fall visserligen svårt partiske Hans Järta¹ »gått att tillstålla gräl i någon annan, jag fruktar underjordisk verld» — domprostämberet i Västerås, bägge hösten 1834, men framför allt Sala 1834—1836 voro etapper på denna det villrådiga, oroliga tungsinnets bana².

Under dessa års ideliga flyttningsprojekt røjde Wallin också någon gång en traktan till ett fullständigt avsked från alla sina befattningar, ett totalt frigörande från alla tjänsteplikter för att få andas ut under den korta återstående tid han nu, d. v. s. vid något över 50 års ålder, räknade med. Detta röjes av några ord, då han vid återkomsten till Stockholm i september 1832 välkomnades av representanter för Storkyrkoförsamlingen. Han skulle ägna sina svaga krafter åt sin församling, »om de ock, medtagna och trötta, måste efter hand svika för många andra och kanske slutligen alla andra befattningar. Och om de äfven en gång skulle svika för sig sjelfva detta kall, som för mig är det oskattbaraste», skulle han dock upp-

¹ Till Schröder 15 okt. 1834, G 263 f., UUB.

² Huvudkällan för dessa ting — som här ej kunnat mer än antydast — är Hartmansdorffs almanacksanteckningar, jfr i viss mån även hans föredragningslistor, H:s saml., RA. För karlstadsfrågan se även bl. a. Wallin till K. M:t 26 mars och till Geijer 23 mars 1834, båda koncept i I V 5, KB, tryckt av Ekelund, Förbisedda blad i vår vitterhet (1880), s. 36 f., och till Hartmansdorff 22 april 1834, H:s saml., RA, samt till Tegnér s. d., tryckt i Ur Esaias Tegnér's papper (1882), s. 357 f.; Hartmansdorff till Agardh 27 mars 1834, Sjöholmssaml., RA. För Salaplanen se bl. a. Wallin till Hartmansdorff odät., 16 maj, 23 och 28 juli 1834, H:s saml., RA; till bergshauptmannen J. H. af Forsselles och borgmästaren Norlin, odät. koncept, I V 5, KB; till Hagberg 8 juli, 2 dec. 1834, Hagbergs saml., LUB; Tegnér till Elmgren 1 aug. 1834 (Saml. skrifter X, s. 164, 191); Ecclesiastik-exp:s diarium, 1834, nr 339, RA; Sala stads och landsförsamlingars arkiv, Kyrkorådsprot. 4, 11 maj, 8, 22 juni, 6 juli, 21 dec. 1834, ULA; jfr bl. a. J. Näsmark, Sala stad (1923), s. 128 f., 182; Minerva 1834, nr 34; Vestmanl. läns tidn. 1838, nr 5. Om Stora Tuna, se Wallin till vice pastor C. M. Södergren 30 nov. 1834, avskr. i fil. dr och med. lic. Hällsjös saml., Borlänge; sockenstämmoprotokollen 1831—1839 förlorade vid eldsvåda.

skatta den trofasta vänskapen.¹ De förut nämnda strävandena, att lätta Wallins bördor ha tydligt samband med farhågor, att han skulle flytta eller taga avsked, och man sökte även hedra honom för att söka hålla honom kvar. Då Wallin, trots mycket energiska påtryckningar från konungen, slutgiltigt avstått från biskopsstolen i Linköping, ville man i Storkyrkoförsamlingen samla medel till en stipendiefond, som skulle bära hans namn, men Wallin lyckades i sista stund avstyra aktionen.² Ett par år senare talade Wallin om samma plan att helt taga avsked även från pastor primariusämbetet; det är i ett brev till Tegnér i april 1834, vari han nämner sin avsägelse av biskopsstolen i Karlstad. Han skriver, att han möjligen söker ett trevligt lantpastorat — det är tydligen Sala som åsyftas — med bibehållande av överhovpredikantämbetet eller också tager avsked från allt som besvärar honom »och sätter mig till ro mot aftonen i någon liten våning på Norr eller Söder för att få andas ut litet, innan jag pustar för sista gången. Och det måste ej dröja mycket länge, säger mitt sjuka bröst.»³

Att Wallin dock, även under dessa år av tung depression och villrådighet, kunde för en tid mobilisera sina krafter, visar hans mycket behjärtade insats under den fruktansvärda koleraepidemien i augusti—november 1834. Enligt Ekelund sade Wallin själv, att denna »till helsans förbättrande tagit hans både kropps- och själskrafter i anspråk», då Ekelund tillägger att Wallins hälsa nu blivit bättre än på länge, är detta dock ej riktigt — Wallin led på hösten 1834 och ännu under 1835 av långvariga både fysiska och psykiska nedgångsperioder. Under själva epidemien visade Wallin som andra först någon passivitet men ingrep snart med mod och kraft. Han officierade lika ofta som sina yngsta kolleger vid jordfästandet av de tusentals dödsoffren, avlade ständigt besök hos de sjuka och tjänstgjorde som ordförande i sin församlings sundhetsnämnd och arbetade i tur med övriga ledamöter på dess byrå. Även hans hätske belackare Dahlgren kunde ej återhålla omdömet, visserligen i en nekrolog, att Wallin, om än mindre stark i det praktiska, dock var outtröttlig, vakande dag och natt, lugn, frimodig och glad.⁴ Här som

¹ Tacksägelse för en skål 22 sept. 1832, koncept i SAA. Det var då, som Dahlgren, vilken nyss tillträtt sin komministratur vid Storkyrkan, föredrog devota hyllningsverser, se härom Heimdall 1832, nr 39; Fredlund, a. a., s. 70.

² Upprop av Beskow, Sprengtporten och Arfwedson 5 jan. 1834, med anteckning av Wallin, Solna hembygdsmuseum.

³ Wallin till Tegnér 22 april 1834, Ur Esaias Tegnér's papper (1882), s. 357 f.

⁴ Stads- och hovkonsistoriernas protokoll och acta; Allmänna sundhetsnämndens protokoll, koncept och inkomna rapporter från byråerna, SSA; Hartmansdorffs almanacksanteckningar, RA; Wallin till kyrkoherde T. Z. Fuchs 3 sept. 1834, W 862, Böttiger till Schröder, odat., G 363 a, UUB; C. F. Dahlgren, Erkebiskopen m. m. Johan Olof Wallins Afskedshelsning — — (1839), noterna och en strof i detta poem.

ofta, eljest visade det sig den slående riktigheten i flera omdömen om Wallin, att »tillfället spände hans själskraft».¹

Stundom och småningom starkare skymtade en plan bakom tanken på flyttning från det myckna och splittrade arbetet i Stockholm, än i utbyte mot ett lugnt pastorat i landsorten, än som tjänstledighet från nuvarande befattningar, och denna plan fanns av allt att döma ofta även med vid de nyss berörda projekten om avsked från alla tjänster. Denna plan vållade mycken villrådighet men också mycken förhoppning, stundom och allt mera blev den ett ljus i depressionens mörker. Den gällde att mer eller mindre odelat ägna sig åt arbetet på bibelöversättningen.

Redan vid knappt 30 års ålder hade ju Wallin år 1809 i sin berömda artikel »Några reflexioner öfver förbättringar i vårt kyrkoväsende» i P. A. Wallmarks »Journal» visat sin nitälskan för ett snart och lyckligt fullföljande av det bibelöversättningsarbete, som några år förut upptagits på nytt, sedan 1773 års bibelkommissions förslag år 1793 förkastats. Wallin hävdade, att i fråga om bibelöversättningen borde, liksom i fråga om psalmbok, katekes, evangeliebok och handbok, en enda man göra huvudarbetet för att ge det en fast och enhetlig prägel. Sedan han själv med utomordentlig inspiration och skicklighet bevisat riktigheten av denna sats beträffande psalmboken, och sedan han vid 1815 års urtima riksdag lyckats organisera ett av det konservativa nyromantiska tyska inflytandet påverkat motstånd mot en ny, i modernt språk klädd version av nya testamentet, som äntligen skulle i denna del ersätta 1526 och 1541 samt 1703 års med dessa i stort sett överensstämmande översättning, vilka alltjämt utgavos i nya upplagor, var det hans mening att omedelbart därefter, d. v. s. under Västeråstiden, själv göra en positiv insats för bibelöversättningen.² Härtill räckte dock ej tiden till, och detta blev ännu mindre fallet efter återkomsten 1821 till Stockholm som pastor primarius. Tanken på det storverket levde dock kvar hos Wallin, hur otillräckliga än hans filologiska kunskaper i själva verket voro för en så ytterst krävande uppgift, även om den begränsades till Nya testamentet. Då åren gingo utan att några nya resultat av den med nästan obefintliga anslag utrustade kommissionens verksamhet blevo synliga, sökte han 1831—1832, under sin nu inträdande

¹ Det anförda uttrycket är O. F. Wahllins i hans minnesteckning i Aros 3 nov. 1840, [Hollander], a. a., s. 114.

² Wallins barndomskamrat och vän hela livet prosten C. J. Dahl till Anders Fryxell 18 okt. 1840, KÅ 1909, s. 117 f.; H. Olsson, a. a., s. 17, 26; E. Liedgren i Svenska kyrkans historia VI: 2, s. 177, 182, 186—190.

depression, misströstande om sin egen möjlighet att ens medverka i arbetet, förmå sin intime vän kommissionens ledamot C. G. Rogberg och den unge sällsynt lovande J. H. Thomander att gemensamt eller var för sig utarbета förslag till översättning av Nya testamentet. När Rogberg emellertid rycktes bort i januari 1834, blev Wallin i december samma år hans efterträdare, sannolikt på eget initiativ och efter motstånd från kommissionen.¹ Någon medverkan i kommissionens arbete synes Wallin dock ej ha presterat; han ville alltså agera på egen hand och detta så mycket mer som han icke hade stor tilltro till kommissionens andra ledamöter. Redan förut synes bibelarbetet varit ett av de främsta motiven för flyttning från huvudstaden och för ledighet eller avsked från sina tjänster.² Nyss bliven ledamot av kommissionen, begärde han i mars 1835 av Hartmansdorff dennes medverkan för hel tjänstledighet under två år. Han motiverade detta, betecknande nog, först därmed, att han vore ledsen på allt och ville genom ett av ämbetsbråk ostört och med hans håg mer överensstämmande arbete distraheras under sina troligen få återstående dagar från sina sorger, vilka nyligen ökats med en ny och svår — han åsyftade här fostersonens skeppsbrott. Han ville blott vara i stånd att uträtta något, innan han ginge hädan; nu och här förmådde han intet. Han hade framlagt saken för kronprins Oscar, som på sitt vanliga nådiga sätt lovat göra allt för att hjälpa honom till rätta.³

Halvtannat år senare, i augusti 1836, var Wallin dock ännu obestämmd och ville, att Hartmansdorff, som tydligen nu framlagt förslag om tjänstledighet, skulle avgöra saken; Wallin förutsåg då, att beslutet skulle gå ut på tjänstledighet, men han skulle söka lugna sig vid tanken, att han åtminstone ej själv erbjudit sig för en uppgift, under vilken så många stupat och måhända också han skulle stupa. Utan att bekymra sig härom, skulle han i sådant fall göra vad han kunde, sedan finge verkets fortgång och fullbordan bero av en högre makt. Men han måste då hel och hållen överlämna sig åt detta verk och skilja sig från alla distraherande omsorger och göromål, som särskilt under hans levnads dåvarande stadium av trötthet vid enformiga ämbetsbestyr och av en länge anlita d själsproduktivitetens märkbara

¹ Wallin till Thomander 30 dec. 1831, G 321 a; Thomander till Rogberg 16 aug. 1832, X 290 b a q; Rogberg till Wingård 27 juli 1831, 20 sept. 1832, G 323 c, allt i UUB; bibelkommissionen till K. M:t dec. 1834, RA; N. A l g å r d, J. H. Thomander (1924), s. 159—165. Thomander utarbetade och tryckte verkligen en egen översättning av hela Nya testamentet (Örebro 1835); den var färdig i manuskript senast i december 1834, se Thomander till Rogberg 3 jan. 1835, X 290 b a q, UUB.

² Så t. ex. sammanställde Beskow dessa planer med arbetet på bibelöversättning, detta både i sina brev och i sin återblick på Wallins liv, [Hollander], a. a., s. 153.

³ Wallin till Hartmansdorff 18 mars 1835; H:s almanacksanteckningar 1835, H:s saml., RA.

avtagande likaväl och till och med bättre kunde skötas av andra och även fördelas på flera.

Omständerna förmådde nu bibelkommissionens ende egentligen verk-samma ledamot professor Pehr Sjöbring, sannolikt påverkad av kun-skap om Wallins planer, kommissionen att ansöka om tjänstledighet för Sjöbring för att kunna fullfölja en större del av Gamla testamentet. Wallin föranleddes härav till beslut och att även han gå vägen över kommissionen; denna begärde då, att han skulle åtaga sig Nya testa-mentet, vilket Wallin antog. Slutligen fick Wallin från kommissionen i december 1836 dess skrivelse med begäran om tjänstledighet, utan kostnad för statsverket, för honom på två år för arbetet med Nya testamentet, vilken skrivelse Wallin skulle ingiva till Kungl. Maj:t. Wallin hade i det sista varit ytterligt villrådig och i varje fall ej velat själv fatta beslutet; till sist skrev han dock till Beskow: »Betänkligt är det men bestämt — och äfven detta har sina stillande droppar».¹

Emellertid avled den 2 december 1836 ärkebiskop Carl von Rosenstein. Redan från början ansågs klart, att valet skulle komma att stå mellan af Wingård och Wallin; den förre var i högsta grad angelägen, den senare tveksam och dubbeltydig som oftast män-niskor av hans läggning äro i sådana lägen; han hade ju också verk-ligen stora skäl att tveka. Wingårds anhängare drevo en intensiv propaganda, ofta direkt riktad mot Wallin, medan bland Wallins vänner flera av de närmaste fruktade för följderna för honom själv, om han bleve utnämnd. Valet 1 mars utföll som känt är så, att Wallin fick förslagsrum av samtliga 15 valkorporationer, Wingård 9 rum och Franzén 8.

Den bokstavligen enastående anslutning kring Wallin, som valet innebar — särskilt märklig i betraktande av den hätska oppositionen mot honom och av vad som själfvallet ryktats om hans långvariga, betänkliga sjukdom, hans villrådighet och svårmod — måste ha gjort det starkaste intryck särskilt på en man med hans ytterliga känslighet för sympati och förtroende, för hyllning och förhoppningar, och med hans på djupet brinnande ärelystnad och starka ambitioner. Valet hade ju även objektivt sett förändrat situationen till den grad, att Wallin nu knappast kunde draga sig undan, även om han helst velat

¹ Wallin till Hartmansdorff 31 aug., 27 nov. 1836 och H:s almanacksanteck-ningar 16 aug., 9 sept., 21—22 okt., 1 nov. 1836; Wallin till bibelkommissionen 18 nov. 1836; kommissionen till K. M:t dec. 1836, allt i RA; Wallin till Beskow 12 nov. (1836), SAA; Sjöbrings diarium i bibelkommissionens arkiv, RA, och hans koncept till redogörelse 7 sept. 1839 till Wingård över kommissionens arbete, T 20 b, UUB.

det.¹ Därtill kom, att han knappast ännu en gång kunde svika monarken och träda tillbaka, helst som han personligen hade denne att tacka för så mycket. Karl Johan fann efter valet självklart, att Wallin borde utnämnas. Hur gärna han än skulle sett, att den talangfulle konservative politikern af Wingård fått den viktiga nyckelpositionen som prästeståndets talman vid nästkommande farliga riksdag, stod han dock tydligen av gammalt Wallin personligt betydligt närmare. Den gamle konungen var nu, vis av flera erfarenheter av Wallins sjukliga villrådighet i liknande lägen, besluten att snabbt och enerstiskt framtinga ett avgörande. Redan 8 mars, sålunda blott en vecka efter valet, sade han till Hartmansdorff, att han ville utnämna Wallin, och befallde, att denne därom skulle underrättas. Hartmansdorff sökte samma dag förgäves Wallin men framförde dagen därpå konungens meddelande; Wallin begärde betänketid och berättade, att Wallmark redan vidtalat honom enligt konungens uppdrag.² Vid ett nytt samtal 11 mars gav Wallin vika; han anhöll blott om uppskov över påskhelgen — påskdagen inföll 1837 26 mars. Hartmansdorff meddelade 12 mars genom Brahe Wallins nya besked till konungen, som dock 13 mars fann nödigt att sända Brahe till Wallin »för att slå ut sista trumfen». Wallin bad då att få inge sin sista reservation, som ingavs fram mot middagen; strax därefter befalldes han på kammarspisning hos konungen kl. 8 (eller 9), deras samtal räckte till midnatt. Wallin överlämnade sig till konungens disposition, och konungen tackade honom för kapitulationen. Wallin begärde »som en enda återstående nåd» uppskov med avgörandet över påskhelgen, varpå konungen — alltjämt tydligen med föregående erfarenheter i smärtsamt minne — blott svarade »nous verrons». Wallin bröt upp med känslan av att han ej ens lyckats utverka detta uppskov. Den 14 mars i statsrådsberedningen motsade ingen Wallins utnämning, som tydligen nu föredrogs av Hartmansdorff, och detta oaktat Wallin ju hade flera motståndare där. Den 15 mars hade Hartmansdorff enskild föredragning för konungen, varvid denne nämnde Wallin, och 17 mars skedde utnämningen i konseljen.³

¹ Detta har även bl. a. Geijer ansett, Geijer till Järta 16 april, cit. av F r e d l u n d, a. a., s. 76; jfr även F e h r m a n, a. a., s. 139 f. Se även Hans Järta till Thomas Järta 2 mars 1837 F 857 i 3, UUB; Agardh till Hartmansdorff 8 mars 1837, H:s saml., RA, samt Tegnér's och Beskows korrespondens.

² Jfr Wallmarks egen relation (Ep. V 4: 21, KB), vilken även här bekräftas av bättre källor.

³ På kvällen vid en middag hos kronprinsen drack Hartmansdorff brorsskål med Wallin; det var ju hög tid, då den tretton år yngre statssekreteraren ju icke gärna kunde göra det med ärkebiskopen och då varken föredraganden av ecklesiastikärenden i konseljen eller pastor primarius, ordensbiskopen och en av de 18 under sex

I sina uttalanden i samband med valet karakteriserade Wallin på ett utmärkt och mycket förmånligt sätt sina båda medtävlare — den ene alltid hans käre vän, den andre förr hans vän men nu hans fiende. Han tecknade även i det hela mycket klarsynt och mindre förmånligt sig själv, »en underordnad skicklighet, en af mödorna bruten, hvila behöfvande kraft, ett ömtåligt och snart förlägit sinne lag samt ett af parad och representation högeligen generadt och för dem otjenligt lynne»¹. Till den förtrogne Franzén skrev han om sin »kroppps- och ofta äfven sjuklighet, min önskan för oberoende bekvämlighet, mitt behof af hvila, min känsla af oförmåga, oskicklighet, tröghet, — — — min lilla fåfänga att ej vilja vara sämre än andra».² Å andra sidan kände han sig nu friskare än på länge skrev han till Franzén strax efter utnämningen, och det framgår även av Beskows brev till Tegnér, att den munterhet som sedan något mer än ett år ej sällan framskyntade i förtroliga kretsar och som så starkt kontrasterade mot de närmast därförut gångna fyra årens nästan ständiga melankoli, även utmärkte Wallin under de första månaderna av 1837.

Mindre sant men lika betecknande var, att Wallin nu utmålade den position han skulle lämna som så långt ifrån det nästan odrägliga tillstånd han förut så ofta klagat över, att det i stället framställdes såom den snart sagt lyckligast tänkbara. Nu heter det, att han hyst en anspråksfri belåtenhet med detta kall och denna omgivning och verksamhetskrets, allt i motsats mot det nya ämbetet, »den vådliga blåsiga höjden, der ingen skugga är mot middagshettan, intet värn mot stormen och kanske ingen frid för den tröttes afton».³ I Stockholm kunde han bland de vänner, av vilka han omgavs, åldras utan farhåga att förlora i deras tillgivenhet; vid sitt kall vore han fästad med så många och mångåriga band.⁴ I Stockholm hade han »lugn, oberoende, en känd och tillfredsställande verkningsskrets, lagom för aftagande krafter, bland anspråk derefter afpassade och som jag derföre kunde uppfylla.»⁵

års intimt och ofta nästan dagligt samarbete kunnat förmå sig att taga första steget i denna delikata angelägenhet.

För framställningen av händelserna 8—17 mars, se bl. a. von Hartmansdorffs almanacksanteckningar, RA; Hartmansdorff till Brahe 12 mars 1837, Sjöholmsarkivet, RA; Wallin till Franzén 17 mars med bilagd avskrift av Wallins underdån. P. M., tryckt av A. M. Roos, a. a., s. 177—182 (originalet i Hartmansdorffs samling, RA); statsrådsprot. i eckles. ärenden 17 mars 1837, RA. Jfr bl. a. Fredlund, a. a., s. 72—76; Fehrman, a. a., II, s. 136—156, III—III.

¹ Und. p. m., Roos, a. a., s. 179—182.

² Wallin till Franzén 17 mars 1837, a. a., s. 177—179; jfr Wallin till C. G. von Brinkman 20 april 1837, B:s svenska brevväxling i B:s arkiv å Trolle-Ljungby.

³ Wallin till Franzén 17 mars 1837, Roos, a. a., s. 177—179.

⁴ Und. p. m., Roos, a. a., s. 179—181.

⁵ Wallin till L. G. Rabenius 21 mars 1837, tryckt av O. Rabenius i tidskr. Or-

Den oppositionens förbittring som bröt fram, då Wallin och ej Wingård blev ärkebiskop, var våldsam och perfid; den ger själv ett fullgott bevis för realiteten bakom Wallins föreställning om kritik och förtal. Höjdpunkten var väl Minervas ledare 14 april, där Wallin liknades vid påven Sixtus V, som, så länge han sökte Petri nycklar, begagnade krycka, men, då han funnit dem, kastade kryckan såsom ej längre behöflig och sedan regerade med den största kraft och duglighet. »Många hafva sedan den tiden efterapat sättet af hans lycköskeri, och jemväl lyckats deruti — hvarpå färska exempel gifvas — men den senare delen af hans roll har haft sina svårigheter, och kommer alltid att hafva dem, emedan föreställningen dertill icke ensam förslår». I följande artiklar förnekade Askelöf, att han åsyftat Wallin. Han hotade i stället, i polemik mot Aftonbladet, att publicera en undersökning av den nye ärkebiskopens kvaliteter för att utröna, om han kunde anses vara passande på sin plats. Denna »undersökning» kom ej, möjligen på grund av påtryckning från högre ort. Då Aftonbladet i polemik mot Minerva betonade, att Wallin under de senaste två åren, sedan hans hälsa blivit återställd, varit så kraftfull som någonsin, svarade Askelöf, att den liberala pressen föresatt sig att leva på Wallin, »så länge ännu något af honom är öfrigt».¹

Wallin samlade nu hela sin återstående kraft för fullgörandet av sina många nya uppgifter, som intill 1 maj 1840 voro jämte det mesta av de många hittillsvarande plikterna främst pastor primarius-ämbetet och ledamotskapet i ett trettiotal styrelser och kommittéer i huvudstaden, i många fall som ordförande. Som pastor primarius kom han i svåra konflikter vid behandlingen av den ömtaliga frågan

feus 1924, s. 151 ff. Jfr Rydqvists skarpsynta och uppriktiga reflexion, att Wallins mottagande av ärkebiskopsämbetet varit »en uppoffring på hans egen önskan måhända var en själfillusion, kanske icke ens detta», a. a., omtryckt av [Hollander], a. a., s. 83; H. Olsson, a. a., s. 13. Man ser också, att Hartmansdorff 27 mars 1837 antecknat, att Beskow omtalat för honom Wallins »belåtenhet», H:s almanacksanteckningar, RA. — Om Wallins dubbelhet finnas flera andra och även mycket tidigare vittnesbörd. Göte Jansson har i Tegnér och politiken 1815—1840 (1948), s. 166 f., citerat Tegnér's brev till biskopinnan Helena Faxé 11 dec. 1826 (Saml. skrifter VI, s. 611 f.), som ju så till vida är särskilt upplysande, som ju Tegnér i brev till damer ofta är som mest uppriktig — även i karakteristiken av sina vänner.

¹ Jfr bl. a. Fredlund, a. a., s. 76—78, D. Fehrman, a. a. II, s. 153. Det är ej omöjligt, att Askelöf fått den elaka liknelsen med Sixtus V från — Karl Johan, som enligt Wallmark skämtsamt skulle åt denne framkastat den; jfr Fredlund, a. a., s. 77, not 1. — Man vet ej, om Askelöf här avsåg att undersöka Wallins renlärighet, eller om han möjligen var de hemligheter på spåren, som antydvas särskilt i ett Beskows brev till Franzén mars 1840 (Roos, a. a., s. 167 f.). Beskow skrev, att det rum hans minnesteckning över Wallin fått i dennes postilla ofta föranledde honom »att undertrycka saker, som jag eljest skolat säga och som troligen gjort teckningen hvad man kallat pikantare». Wallin var ej fullt så oerhört förbehållsam om sig själv som man gjort gällande, men hans vänner — Franzén, Beskow, Hartmansdorff och även vissa yngre, C. W. Pettersson, A. Eurenus och andra — yppade ej hans förtroenden.

om metodisternas religionsfrihet, som ordförande i kommittén för fattigvården i Stockholm — ett nytt uppdrag — hade han likaså heta duster. Som prokansler och ännu långt mer som ärkebiskop hade han att söka fylla vad företrädaren länge försummat, i första hand genom att återupptaga visitations- och installationsresor i det vidsträckta stiftet. Särskilt ärkebiskopsämbetet ålade honom tillika remissyttranden i de mest olikartade och vidlyftiga ämnen. Till allt detta kom, att Wallins hela arbete i hög grad försvårades, då Hartmansdorff i mars 1838 fick giva sin plats åt C. I. Heurlin, varigenom en sällsamt trofast, uppoffrande och hänsynsfull vän och i nästan allt en meningsfrände på statssekreterareposten utbyttes mot en talangfull principiell motståndare och allt tydligare även en personlig fiende.

Liksom om ej dessa överväldigande arbetsuppgifter under allt svårare villkor skulle ha varit nog, åtog sig Wallin därutöver mycket, som han ej behövde utföra — i stället för att radikalt avveckla alla de gamla uppdrag som ej nödvändigt behövde hans medverkan. Han tog sig anledning att taga position i frågor eller rent av engagera sig i det detaljerade utformandet av företag, som han ej, i varje fall ej nu, behövde taga med på sitt arbetsprogram, så i skolfrågan och i organisationen av läroverket i Gävle efter nya linjer; visserligen gamla tankar hos honom, också tankar med mycket av framtid, men som just därför genast måste framkalla mycken opposition och strid. Otvivelaktigt drevs Wallin dessa år i flera fall i liberal riktning på grund av att hans mest hätska personliga antagonister voro att finna bland inflytelserika konservativa. Ej heller var han okänslig för den hyllning, som från liberalt håll kom honom till del. Följden blev, utom annat, allt starkare kyla från flera av hans gamla vänner, som å sin sida blivit mer konservativa till färgen.

Ej heller den stora bibelöversättningsplanen övergav han och ämnade taga upp den i prästeståndets överläggningar vid 1840 års riksdag. Sin egen direkta insats nödgades han dock naturligtvis slå av på men hann dock med att som ett eget »försök i bibeltolkning» utarbета och trycka en översättning av det av honom särskilt uppskattade Johannesevangeliet jämte Johannesbrevet, vilken överskrifter med en viss modernitet och ofta präglas av sin jäktade tillkomst mest under nattens timmar; den liknar ofta ej den stora språkkonstnären, som, för att tala med den utomordentlige domaren Tegnér (1820) »aldrig skrader orden men alltid väljer det rätta». Han satte själv igång och utförde till stor del själv flera stora insamlingsaktioner för nödlidande på olika orter, han ålade sig både ett mycket flitigt predikande som pastor primarius, överhovpredikant

och ärkebiskop, han hörde ofta de allt talrikare och enträgnare bönerna om förrättande av dop, vigslar och jordfästningar, han ledde till och med allttjämt konfirmationsundervisning i sin församling, och han gav slutligen av allt att döma mer än någonsin förr efter för sällskapslivets allt mer pockande anspråk.¹

Uppmärksamma och klarsynta iakttagare bland vänner, fiender och neutrala sågo dock, att denna rastlösa, sjudande, ofta oöverlagda aktivitet — om den än innebar att den sista långa depressionen vikit undan — ej bar hälsans färger. Man lade märke till, att Wallin, då han trodde sig osedd, liksom sjönk ihop med ett uttryck av oändlig melankoli eller med ett helt frånvarande och alldeles uttryckslöst ansikte. I hans sätt att vara låg ej sällan och mer än förut något så forcerat, tvunget och disharmoniskt, att det frapperade iakttagaren.² Men när han höll sina tal, var han samlad och imponerande. Han torde allt tydligare ha anat, att hans timmar voro få, men desto mer ökades hans oroliga iver att verka medan dagen varade; trots den återvunna livslusten i vissa stunder, som tog sig uttryck i en märklig poetisk efterskörd, synes han allttjämt innerst ha längtat efter döden. Att Wallin de sista åren ofta visade stark självhävdelse, aggressivitet och sangvinism är tydligt — perioden är härvid ej olik tiden 1814—1816.³ Om dessa drag, sedda för sig liksom tillsammans med andra, skulle motivera att beteckna denna klart särskilda period som i viss mån manisk, därom må de däri sakkunniga döma.

De fysiska sjukdomstecken, som från år 1831 allt tydligare förenat sig med de psykiska och till stor del ökat dessa, hade icke upphört meri skjutits undan på grund av vad Beskow kallade återupptindrandet av Wallins livskraft från år 1836, då först bibelöversättningsplanen och påföljande år ärkebiskopsuppgifterna bidrogo till depressionens besegrande, togo honom helt i anspråk och återförde honom till livet. De sjukliga kroppsliga förändringarna kunde ju dock härav ej hindras utan ökades tvärtom av det — trots den folkhyllning och den naturens rekreation, som påtagligt vederkvickte Wallin under dessa sommarfärder i ärkestiftet — hårda, ibland irriterande arbetet, som ofta började kl. 3 eller 4 på morgonen under stark tobaksrökning

¹ Se bl. a. Wallins almanacksanteckningar 1838, i fil. dr och med. lic. Hållsjös samling, Borlänge.

² Fredrika Bremers beskrivning 1837 (Brev, utg. av K. Johansson och E. Klemman, I, s. 480); Liedgren, Vox angelica, s. 44; H. Olsson, a. a., s. 9 f. Hon är mycket skarpsynt ifråga om disharmonien men också av flera skäl något partisk mot Wallin; andra omdömesgilla iakttagare, ha ej heller en så outrerad teckning.

³ Därom se E. Hörnström, Wallins utvecklingsgång 1809—1821 i Studier till Anton Blanck (1946), s. 182 ff.

utan föda eller på tjänsteresornas söndagar kunde omfatta predikningar, tal och visitationer 8—9 timmar i sträck — mestadels stående — efter 4—5 timmars förberedelser. Det av denna, många gånger onödiga, arbetshets påskyndade förstörelseverket var av den arten, att den sista, först smygande men sedan häftiga akuta tyfussjukdomen blott torde inneburi det sista nedbrytandet av en sedan många år av lever-, njur- och magsjukdomar småningom undergrävd organism.¹

Då Wallin den 14 juni 1839, efter att just ha fullbordat översättningen av Johannesevangeliet och sitt arbete i fattigvårdskommittén, febersjuk reste till Uppsala för att som prokansler bevista promotionen och som ärkebiskop förrätta prästvigningen, gav han sin konsistorienotarie i Stockholm besked om sina adresser under sommarens tjänsteresor i ärkestiftet, men samtidigt deponerade han i förmyndarkammaren sitt testamente samt en summa penningar² och talade i sin sista predikan i Storkyrkan den 2 juni om »den stilla engel, som heter Döden». Då han fullgjort sina krävande åligganden i Uppsala och i stället för att anträda de utsatta och förberedda tjänsteresorna tvangs ned på sjukbädden, hade han blott tio dagar kvar att leva. Då döden efter flera växlingar i den utbrytande tyfussjukdomen nalkades, talade han de sista timmarna oupphörligt, liksom predikande. »Skiöna ord som uttrycka djupa tankar flöda medvetslöst ur hans hjerta, som är fullt af många slags bekymmer.»³

I portföljen på den dödes bord fann J. H. Schröder ett okänt, »herrligt poem Dödens Engel», begynt under koleraåret 1834, i ljusare stunder då och då fortsatt och i det sista försett med blyertsskrivna »lyckliga rättelser», men sannolikt ej helt genomarbetat och fullbordat.⁴ Åter ljud här efter tjugo års tystnad, starkare än någonsin förr, orgelbruset från den stora Wallinska dikten, med anderöster från en högre och friare, fastare och rättfärdigare verklighet än den »vansklighetens» skenvärld, den skuggtillvaro, det fängelse, han nu äntligen skulle få lämna. Den underbara produktiva morgonstämningen, den äkta poetiska skaparkraften, den höga objektiviteten

¹ Obducenten dr Liedbecks utlåtande, i kort sammandrag av dr Ekelund, X 240, UUB, i förkortad form återgivet av Schröder; [H o l l a n d e r], a. a., s. 249; jfr Schröder till Beskow juli 1839, SAA, varav syns framgå att Liedbeck måhända lagt huvudvikten vid njurarnas förändringar i sin bild av allmän degeneration av vissa organ, medan Ekelund återger Liedbecks utlåtande något annorlunda, sannolikt emedan han själv ej förut konstaterat njursjukdomens allvarliga karaktär.

² Biographica, A. M. Wallin, f. Dimander, SSA.

³ Malla Montgomery-Silfverstolpes dagbok 26—30 juni 1939, hos fil. dr friherre Gustaf Rudbeck, Stockholm.

⁴ Schröder till Beskow 4 juli 1839, SAA; förord till band 1 av 1847 års uppl. av Wallins Saml. Vitterhetsarbeten.

från psalmboksverkets bästa stunder hade kommit tillbaka. Depressionen, oron, vanmakten, livets mörka gåta upplöses och försvinner. Det är döden, förklararen, försonaren, som talar. Det är inte det egna jagets trånga scen utan hela mänsklighetens. »Jordisk oro viker för den frid som varar, graven allt förlikar, himlen allt förklarar.» I stället för den åldrade och trötte, stjärnbeströdd prelaten »med det gula ansiktet, de oroliga ögonen och de morbida skuggorna»¹ skymtade åter den unge kyrkoherden i den enkla prästrocken med den svärmiska blicken, den ljusa arbetshågen, den brinnande hänförelsen och ärelystnaden att utföra något mycket väsentligt och bestående i det liv, som begynt med armodets och den ärvda sjukdomens tunga belastning men som då syntes tvärt genom sjukdom och svärmod öppna sig så övermåttan rikt och bräddfullt av stora uppgifter i fosterlandets och kyrkans brytningstid.

Men icke ens vid livets gräns kunde han, däri som i mycket annat lik sina stora litterära förebilder i Gamla testamentet, glömma eller förlåta de smädare, som beljugit honom, vantolkat hans redliga vilja och sökt förgifta hans kraftkällor. I den yttersta dom, som Dödens Engel skildrar, äro smädarna och förtalarna bland de brottslingar, som den store och siste domaren allra främst, och med ett särskilt eftertryck, räknar med vid sin hämnande vedergällning utan nåd och förskoning på den yttersta dagen. Dödens Engel bär sålunda tydliga spår både av natten och av dagen, både av det starkt negativa, hämmade, ruvande, egocentriska, monomana och av det starkt bejakande, objektiva, transcendentala i Wallins motsägelsefulla, splittrade väsen. Den serena grundtonen från den bästa Wallinska psalmen tager dock alldeles överhanden med sin ljusa förtröstan inför tillvarons lagbundna ordning och sin lugna resignation inför dödens allmakt. Ännu en sista gång och mer än någonsin förr maktade Wallin här höja sig över sitt eget jag, sitt eget öde, ur sitt sjuka sinnes förtrollning till den stora diktens befrielse, till släktets gemenskap och till evighetens perspektiv. Om denna Wallins sista och största dikt gälla i en annan, högre och svårare vunnen mening några ord av den unge jublande Tegnér — Wallins store sångarbroder, honom i mycket så utomordentligt olik men i sitt förtidiga åldrande och i sitt ärvda tungsinne så lik —:

»En evig längtan är ej sången
Han är en evig seger blott.»

¹ Porträttet av den åldrade Wallin är Liedgrens, *Vox angelica*, s. 55.

Der alte J. O. Wallin.

VON Daniel Almqvist.

Zusammenfassung.

Johan Olof Wallin, der eigentliche Schöpfer des auch ausserhalb Schwedens berühmten Kirchenliederbuches von 1819 und wohl der grösste Redner seiner Zeit, hatte in seinem Leben mit schweren Depressionen zu kämpfen. Laut einer Angabe seines Arztes war dieser depressive Gemütszustand auch bei Wallins Vater sehr auffallend, und ging zu Zeiten sogar bis zu Selbstmordplänen. Wallin selbst litt im Alter von zwölf Jahren an Anfällen epileptischer Art. Seine längste und tiefste Depressionszeit hatte er 1831—1835 (1836); sie war u. a. von äusseren Umständen beeinflusst, vor allem von meistens perfider Kritik gegen seine Predigten, die als oberflächliche Rhetorik und gegen seine religiöse Anschauung, die als falsch bezeichnet wurden, zugleich aber von einer Krisis in seiner sehr disharmonischen Ehe. Die Depression war von physischen Symptomen begleitet und wurde durch ernste physische Krankheiten verstärkt. Im Frühling 1832 wartete Wallin in völliger Ermüdung auf den Tod, schrieb sein Testament, gab strenge Direktiven, viele seiner Manuskripte zu vernichten, und verfasste eine kleine selbstbiographische Skizze mit starker Hervorhebung der Verleumdungen und Intriguen seiner Feinde.

Allmählich erholte Wallin sich von dieser schweren seelischer Erkrankung, gab aber nach dieser Zeit keine grosse oder gesammelte Arbeit heraus, sondern nur vereinzelte Predigten, Reden und Gedichte. Sein grossartiges, auch in die deutsche Sprache übertragenes Gedicht »Der Engel des Todes« veröffentlichte er nicht selbst; das vielleicht nicht ganz vollendete Manuskript wurde am 30 Juni 1839 neben seinem Sterbebett im erzbischöflichen Palast in Uppsala gefunden. Er war, trotz leidenschaftlicher Kritik, 1837 zum Erzbischof in Uppsala mit beispielloser Zustimmung gewählt und vom Könige ernannt worden. Die zwei letzten Jahre seines Lebens waren durch gesteigerte Arbeit und Arbeitsfreude, durch grosse, teilweise nicht genügend überlegte Pläne und durch zuweilen aggressives Hervortreten charakterisiert, darüber hinaus aber durch die Sehnsucht nach dem Tode, die in dem genannten Gedichte ihren schönsten Ausdruck gefunden hat.

Carl XV och Jefferson Davis.

En episod från 1864.

Av Olof von Feilitzen.

I början av september 1864 ankom till Stockholm från Köpenhamn den amerikanske översten och uppfinnaren Taliaferro Preston Shaffner. Han hade under dansk-tyska krigets senare skede enligt egen uppgift tjänstgjort som chef för danska arméns minväsen och önskade nu förelägga den svenska flottledningen en av honom uppfunnen metod för elektrisk sprängning av undervattensminor.¹ I detta syfte uppvaktade han chefen för sjöförsvarsdepartementet och erbjöd sig att kostnadsfritt demonstrera sin uppfinning. Minfrågan var vid denna tid aktuell inom svenska flottan och förslaget väckte myndigheternas intresse. Shaffner fick den 9 september tillstånd att bese Stockholms örlogsvarv och uppmanades sätta sig i förbindelse med kommitterade för undersökning av undervattensminor. Denna kommitté, som arbetat sedan 1863 under ledning av kommendören P. E. Ahlgren² — de övriga ledamöterna voro majoren

¹ T. P. Shaffner till amerikanske ministern i Köpenhamn Bradford R. Wood, ²²/₈ 1864: »I have now closed my career here as Commander of the Department of Mining in the Royal Danish Army» (Washington, National archives, Dept. of state, Denmark, Despatches, vol. 8). — »Colonel Shaffner who has been here since last April connected with the Danish Army and who has been more or less engaged in telegraph operations . . .» (Wood till Secretary of State W. H. Seward ²³/₈ 1864; ib.). Under slaget om Als utlade Shaffner några smärre landminor på öns sydspets för att trygga de danska truppernas överföring till Fyn. »Col. Schaffner at 5. A.M. was ordered to mine a narrow strip of land, having the sea on both sides, over which the Danish army was obliged to retreat. Before nine o'clock A.M. the mine was finished and for a period of three days fifteen thousand Prussians remained in sight of the Danish Army, not daring to traverse the mined territory . . .» (J. H. Campbell t. Seward, Sthlm ²⁷/₈ 1864; Papers relating to foreign affairs, accompanying the annual message of the President to the 1st session, 39th Congress, Pt. 3, Washington 1866, s. 185—186). Hans insatser vid evakueringen av Als bekräftas av samtida rapporter i Hærens Arkiv i Köpenhamn, men ytterligare material rörande hans verksamhet i Danmark har ej kunnat anträffas där (ben. medd. av kapten A. Pontoppidan). I sitt ovan citerade brev till Wood betecknar Shaffner sig själv som samtidens främste expert på militärt minväsen, »having made it a study for many years and practiced it before different governments».

² Tillsatt genom K. brev ²¹/₄ 1863 (ej hos Thyselius). Uppgiften var att undersöka »af mekanikus Nobel m. fl. gjorda uppfinningar af undervattensminor; äfvensom att föreslå de grunder och villkor på hvilka öfverlåtelse till staten af dessa må kunna åvägbringas» (Tidskr. i sjöväsendet, årg. 26, 1863, s. 65 f.) — Om Immanuel Nobels min-konstruktioner se [H. Schück & R. Sohlman], Alfred Nobel och hans släkt (Sthlm 1926), s. 55—59, 76—77.

A. L. Fahnehjelm och kaptenen E. L. Klingenshierna — tog skyndsamt kännedom om uppfinningens detaljer och erhöll den 13 september bemyndigande att företaga erforderliga experiment efter Shaffners direktiv. Sprängningsförsöken ägde rum i Mälaren med de utrangerade kanonsluparna Stork och Pelikan som objekt, och sedan stationsbefälhavaren i Stockholm den 24 september inlämnat en preliminär redogörelse till Förvaltningen av sjöärendena, kunde kommitterade den 30 i samma månad avgiva ett detaljerat utlåtande om den Shaffnerska metoden. Den 4 oktober beslöt K. Maj:t på förslag av departementschefen att tilldela Shaffner en gratifikation på 1000 riksdaler. Han utnämndes samma dag till kommandör av Svärdsorden och torde kort därpå ha lämnat Sverige.¹

Huruvida Shaffners kortvariga besök satt några spår i det svenska minväsendets annaler må lämnas därhän.² Hans vistelse i Stockholm hade emellertid, som nedan skall visas, en viss politisk innebörd och synes hos Carl XV ha väckt tanken på att spela någon slags medlarroll i det nordamerikanska inbördeskriget. På hösten 1864 hade detta krig, som pågått i närmare tre och ett halvt år, inträtt i sin avgörande fas, markerad av Shermans intåg i Atlanta den 3 september, ehuru man i Europa, där konfederationens ekonomiska och militära resurser genomgående synas ha överskattats, ännu torde ha räknat med möjligheten av en sydstatsseger eller åtminstone en kompromissfred.³ De svenska sympatierna voro dock alltsedan konfliktens början avgjort engagerade för nordstaterna. Enligt dåvarande Stockholmsministern James H. Campbells uttryckliga vittnesbörd skola ej heller, på ett eventuellt undantag när, några konfedererade agenter ha besökt Sverige under hans tjänstetid.⁴ I hans instruktioner ingick emel-

¹ Riksarkivet: Statsrådsprot. sjöförsvarsdep. ¹³/₁₀ och ⁴/₁₀ 1864; Sjöförsv. kommandoexp. föredrag.n.lista ⁹/₁₀ s. å.; Krigsarkivet: Förvaltn. av sjöärendena prot. ¹⁰/₁₀ och ⁷/₁₀ s. å. — Möjligen besökte han på resan från Stockholm även Norge; han hugnades nämligen ²⁴/₁₀ 1864 även med kommandörstecknet av St. Olavsorden.

² I en samtida notis i Krigsvetenskapsakademiens tidskrift (1864, s. 494—495) konstateras det att »verkningarna under nämnda sprängningsförsök ... lära dock ej ha varit synnerligen större än vanliga minors». Det kan tilläggas att Shaffner i Stockholm ett par gånger sammanträffade med Alfred Nobel och med synnerligen ogranlaga metoder sökte skaffa uppgifter om det nyuppfunna nitroglycerinet, på vilket han sedermera gjorde patentanspråk; jfr härom Schück & Sohlman, a. a., s. 115 f., 148.

³ Den svenska utrikesledningens bedömning av läget på hösten 1864 framgår av Manderströms yttrande till amerikanske ministern vid ett samtal den 16 september att bägge parterna syntes lika övertygade om sina segermöjligheter. Betydelsen av Atlantas fall ansåg han överdriven; B. J. Hovde, Diplomatic relations of the United States with Sweden and Norway 1814—1905, University of Iowa studies in the social sciences 7: 4, 1921, s. 56.

⁴ För den svenska opinionen under kriget se Hovde, a. a., s. 49—57. Som ett bevis på sin uppskattning av Sveriges vänskapliga hållning lät president Lincoln 1863 överlämna ett par praktfullt utstyrda Coltrevolvrar till Carl XV, som kvitterade med att skänka en katalog över sin vapensamling; T. Lenk, Two U. S. political gifts of arms,

lertid att till State Department inrapportera närvaron av personer, vilkas lojalitet mot unionen syntes tvivelaktig. Shaffner var en välkänd person i sitt hemland, men hans politiska ståndpunkt var oklar och han betraktades i Washington med misstro. Hans besök i Stockholm skulle vålla Campbell en del bekymmer.

Shaffner, som var född i Virginia 1818, hade börjat sin bana som advokat i Louisville, Kentucky, men ägnade sig sedermera åt industriell och teknisk verksamhet och inlade som uppfinnare och företagare betydande förtjänster om telegrafväsendets utveckling både i sitt hemland, bl. a. i egenskap av direktör för St. Louis and New Orleans Telegraph Company, och i Europa. År 1860 besökte han även Island i samband med ett dylikt projekt. Han utvecklade därjämte ett ganska omfattande författarskap i tekniska och andra ämnen.¹ Vid inbördeskrigets utbrott befann han sig i England och utgav 1862 i London ett arbete med titeln *The war in America, being an historical and political account of the Southern and Northern States, showing the origin and cause of the present secession war*, där han pläderade för en försoning mellan de stridande parterna och vädjade till nordstaterna att taga första steget till en fredlig uppgörelse av konflikten. Framställningen vittnar om en viss strävan till opartiskhet, men det är tydligt att Shaffners sympatier i grunden voro på sydstaternas sida.² Följande rader ur det patetiska företalet äro typiska:

We have not been very moderate in exposing the evil theories of American political abolitionism; nor have we failed to denounce the political integrity of those who have produced secession . . . The «irrepressible conflict» between free and slave labour has been waged, not for the good of the slave, but for political power, and to effect a protective tariff. The

Livrustkammaren, vol. 4 (1948), s. 291—304. — I ett brev till sin Köpenhamnskollega Wood på våren 1865 yttrade Campbell: »We have been out of the track of Rebel operations here, and with the exception of a person calling himself «William L. Preston C.S.A.» who left this place about the time of my arrival, I have not heard of any one, within the jurisdiction of this Legation, who might fairly be suspected as a spy, or agent, of the insurgents»; Campbell till B. R. Wood 4/4 1865, Papers relating to foreign affairs . . . Pt. 3 (Washington 1866), s. 194. — Campbell var minister i Stockholm 1864—1866.

¹ Kort biografi i National cyclopaedia of American biography, vol. 10 (New York 1909), s. 482. Om hans verksamhet som telegrafbyggare se även R. L. Thompson, Wiring a continent. The history of the telegraph industry in the United States 1832—1866 (Princeton 1947), *passim*, och om hans Islandsresa T. Krabbe, Island og dets tekniske Udvikling gennem Tiderne (Khvn 1946), s. 201. På titelbladet till sin i London 1862 utgivna bok presenterar han sig som Colonel T. P. Shaffner, LL.D., Member of the Supreme Court of the United States, F.R.G.S., F.R.A.S., etc., etc. Uppgiften att han varit ledamot av högsta domstolen är säkert apokryf. Överstitlet kan han ha förvärvat som officer i sin hemstats milis — 1854 tituleras han Captain — men sannolikt var den enligt äldre amerikansk praxis av honorär natur.

² Den 11 mars 1861, några dagar efter Lincolns installation, skrev Shaffner till honom från London och uttalade sina förhoppningar om att unionen måtte kunna räddas med fredliga medel; D. C. Mearns, The Lincoln papers, 2 (New York 1948), s. 479 f.

white labour of the north has required a tariff; the slave labour of the south, free trade . . . Although we have endeavoured to be impartial in the presentation of facts, yet we are sure neither the «fanatics» of the north nor the «fire-eaters» of the south will be pleased with the expositions we have made. He who does not sustain their respective destructive policies is censured and such no doubt will be our inevitable fate. We are a native of Virginia. In youth our play-grounds were upon the banks of Bull Run; and as we loved our country then, so do we now; and we shall continue to cherish the hope for its common weal. We trust that a new government will be framed — one that will prevent the success of sectionalism, whether in the north or in the south . . . The south ought not to, and cannot, be subjugated by the cannon. A twig from the olive-branch, ever full of eloquence, is the only thing that can conquer it.

Shaffners bok väckte naturligt nog starkt ogillande i Washington, där den tydligen med rätta uppfattades som ett inlägg till förmån för rebellerna, och hans förehavanden följdes hädanefter på officiellt håll med stor misstro. Visserligen bedyrade han för den amerikanske ministern i Köpenhamn sin nitälskan för unionen och överlämnade före sin avresa till Sverige en beskrivning av sitt minsystem med anhållan att den måtte vidarebefordras till krigsministeriet i Washington, men Wood uttryckte i sin beledsagande depesch till utrikesministern Seward starka dubier om hans lojalitet: »He has been abroad some years and professes to be a Union man, and perhaps is as much so as one born in Virginia to slaves and slavery, and subsequently resident in Kentucky, can be . . .»¹

Stockholmsministern Campbell synes också ha varit medveten om att Shaffner ej var persona grata hos unionens regering. I en entusiastisk rapport om de Shaffnerska minförsöken i Mälaren, som han den 27/8 1864 insände till Seward, gör han den försiktiga reservationen att översten »claims to be a loyal citizen of Kentucky».² Hans chef, som för övrigt ej delade Campbells höga tankar om värdet av Shaffners uppfinning, svarade kärvt att »Mr Shaffner's loyalty may be as sound as you seem to suppose. He is, however, understood to be a citizen of Kentucky, who if I mistake not, published a book in London early in the rebellion which from the accounts I have seen of it, could not much confirm your opinion in regard to him».³ Denna reprimand

¹ Shaffner t. Wood 22/8 1864; Wood t. Seward 22/8; Washington, National archives, Dept. of state, Denmark, Despatches, vol. 8. — Kentucky hade först på hösten 1861 efter en viss tvekan anslutit sig till nordstaterna; en icke obetydlig minoritet av befolkningen sympatiserade med konfederationen.

² Campbell t. Seward 27/8 1864; Papers relating to foreign affairs . . . Pt. 3 (1866), s. 183 f. — Fahnehjelm hade lämnat Campbell en engelsk översättning av kommitte-rådes rapport med Shaffners randanteckningar.

³ Seward t. Campbell 22/10 1864; National archives, Dept. of state, Instructions, Sweden, vol. 14.

uppkallade Campbell till en förklaring i en depesch av den 6 december, två månader sedan översten lämnat Stockholm. Han framhåller här att han endast refererat Shaffners eget påstående om sin lojalitet, som för övrigt syntes bekräftad av de samtal Campbell haft med honom, men att han förvisso ej velat uttala någon egen mening i saken.¹

Att det misstroende, som på nordstatshåll hystes beträffande Shaffners politiska lojalitet och som särskilt kommer till uttryck i Woods ovan citerade depesch, var välgrundat framgår med all önskvärd tydlighet av det märkliga samtal mellan fyra ögon, översten någon av de första dagarna i oktober hade med Carl XV efter en middag på slottet. För detta samtal har han först långt senare, några månader efter konungens död, redogjort i ett brev till expresidenten Jefferson Davis, vilket här nedan avtryckes in extenso.² Shaffner gav härvid en framställning av inbördeskrigets orsaker, som väsentligen överensstämde med den officiella sydstatsversionen, och skildrade i bjärta färger de oförrätter södern fått utstå. Hans skildring gjorde tydligen ett djupt intryck på den impulsive monarken, som genast överlämnade sitt fotografi med egenhändig dedikation för vidare befordran till Jefferson Davis. Härtill fogade han på stående fot ett politiskt budskap till samme adressat av tyvärr ej närmare angivet innehåll. Detta meddelande upptecknades stenografiskt av Shaffner. Enligt konungens önskan finge det dock ej anförtras åt posten utan skulle överlämnas personligen. Shaffner har tydligen ej haft tillfälle att utföra detta uppdrag före inbördeskrigets slut och har sedermera först efter konungens död ansett sig böra delge Davis den svenske monarkens storpolitiska uttalanden. Möjligen har häri ingått ett erbjudande om medling att döma av frasen »I am ready to act at any time». Något ytterligare material, som kunde belysa denna egenartade episod, har ej kunnat anträffas i de tryckta källorna eller bland de i olika amerikanska samlingar spridda resterna av konfederationens arkiv.³ I all sin obetydlighet exemplifierar den emellertid det diletantiska och romantiskt verklighetsfrämmande drag, som kännetecknar Carl XV:s privata utrikespolitik.

Om Shaffners tidigare relationer till Jefferson Davis och huruvida han eventuellt haft direkt uppdrag av denne att i Sverige arbeta för

¹ Campbell t. Seward 9/12 s. å.; ib. Despatches, Sweden, vol. 11.

² Orig. i Confederate Museum, Richmond, Virginia. Förut tryckt: Jefferson Davis, constitutionalist. His letters, papers and speeches collected and ed. by Dunbar Rowland. Vol. 7 (Jackson, Miss. 1923), s. 333—334. Detta arbete synes ej vara tillgängligt i något svenskt bibliotek.

³ Bl. a. i Library of Congress, Washington, Virginia State Library och the Confederate Museum, bägge i Richmond. Pipers depescher från Washington ha intet att förmåla om Shaffners mission i Sverige.

sydstaternas sak är för övrigt intet bekant. Efter sin återkomst till Amerika verkade han som industriman i New York men synes ej ha tagit någon del i det politiska livet. Han avled 1881.

78 & 80 Broadway
New York Nov. 16th 1872.

To
Hon. Jefferson Davis

My dear Sir,

Your letter of the 11th Inst. was received yesterday and I now enclose to you the photograph of His Majesty the late King of Sweden, Charles XV. It bears his autograph and the address on the back is in his handwriting and when he wrote it he meant what he did. At first he placed his name at the bottom of the card, and then after a few moments conversation he said »I will address him officially as further proof of my sincerity.» We had dined and [were] alone in his Library, where we had a lengthy conversation about American affairs. He had the Map of each state before him and I gave him a full account of their history, population and products. He was quite informed as to American politics, but he did not understand the cause of the war. I informed him that it was not as to the increase of slavery, but that the issue was wholly relative to the rights of the parties under the constitution — that the aim of the North was to curtail the rights of the South and that one of the means adopted in the North was to destroy the wealth of the South by affording no protection to property recognised by the federal constitution. I told him that I was opposed to a separation of the states and that as a native Virginian and a lifelong resident of Kentucky I had keenly felt the wrongs under which the South had suffered, and was likely to endure. He was not mis-informed by me as to my own convictions. I told him that to divide a people was a matter of grave import and that I thought we ought as a people suffer much before taking such a serious step as separation. With this explanation he asked me if I would take a message to you, and deliver it in such manner as he might direct. He wanted me to hand you the enclosed photograph, »not to send it, but hand it to him» were his words. »Tell him that I do this as 'significant' and that I am ready to act at any time.» I wrote down on the back of the card his words in stenography just as he dictated and I send you the translation. I was never to entrust anything to the mails, but that I must go and deliver it in person.

As to the rest and the details of the conversation I must defer until some time when we meet which is likely to occur before many months as I have an intention of visiting the South. It would occupy many pages to describe all the details of the conversation and I give you the substance of his message. There was something more, having reference to France, of which you must wait and receive from me.

I have never shown this photograph to any one and now trust it to the mails which I would not do, were the Monarch that sent it alive, nor have I ever told any one of the message he sent, and as to the part untold

you must await our meeting, as it might be best for all parties that I do so, as it was words of much importance. There is no question as to genuineness and I have many evidences to satisfy you that there can be no error as to the matters therein referred to.

His Majesty created me Commander of the Sword Order and placed the Decorations upon me himself.

I may mention that the photograph to you and the one to me are the only ones known to contain his autograph, as such an act, by a Monarch, has ever been rare, and particularly so with him.

Please acknowledge the receipt of this.

Very respectfully,

Tal. P. Shaffner.¹

Charles XV and Jefferson Davis: An episode from 1864.

By Olof von Feilitzen.

Summary.

In the autumn of 1864, Colonel Taliaferro Preston Shaffner, a well-known American inventor and industrialist (b. 1818, d. 1881), spent a few weeks in Stockholm. During the Prusso-Danish war he had served in the Danish army as a mining specialist and came to Sweden to submit to the naval authorities a device for exploding sea-mines by electricity. Experiments were carried out in Lake Mälaren and a Royal Commission reported at length on the results. Shaffner received a handsome fee, was created Commander of the Order of the Sword and left Stockholm early in October. His presence in the Swedish capital caused the American minister, James H. Campbell, some uneasiness, since the colonel's political loyalty was considered rather doubtful. That his sympathies were in fact with the Confederacy is quite clear from the letter to Jefferson Davis which is reprinted here. On the day before his departure from Stockholm, Shaffner was received in private audience by King Charles XV and dined alone with him at the Royal Palace. They discussed the Civil War and, after listening to Shaffner's eloquent description of the plight of the South, the King, in his usual indiscreet and impulsive fashion, dictated a secret political message to Jefferson Davis which may have amounted to an offer of mediation. The message, the precise terms of which are not known, was, however, not delivered until 1872 after the death of Charles XV.

¹ I den tryckta editionen felaktigt Jas. P. Shaffner.

Ett bidrag till kännedomen om Volmar Farensbachs papper.

Av Bertil Broomé.

Den kurländske kondottiären Volmar Farensbachs sällsamma levnadsöde har tilldragit sig flera forskares uppmärksamhet. Hans landsman, den framstående kännaren av Östersjöprovinsernas historia Ernst Seraphim, har ägnat honom en ingående biografisk studie i arbetet »Der Kurländer Volmar Farensbach».¹ I en fängslande uppsats »Krigare, diplomat och statsfånge» har Nils Ahnlund uppehållit sig särskilt vid de problem, som knyta sig till Farensbachs förbindelser med svenskarna.²

Seraphims arbete är i stor utsträckning grundat på ett lyckligt handskriftsfynd i Rigas stadsarkiv, ett konvolut innehållande en betydelsefull del av Farensbachs eget arkiv, som beslagtogs av Riga stad vid en överrumplingsaktion mot Farensbach på senhösten 1617.³

De handlingar, som Seraphim citerar, utgöra framför allt brev växlade mellan Farensbach och Gustav Adolf eller dennes svenska ombud under åren 1616—1617. I samtliga fall anges deras förvaringsplats vara Rigas stadsarkiv. Åtskilliga av dessa brev ha emellertid påträffats i Skoklostersamlingen i Riksarkivet. Där förvaras fyra buntar, betitlade »Polska bref och handlingar», och i en av dessa buntar (Skoklostersamlingen nr 341) ingår en fascikel med påskrift »Epistolae ad Voldemarum Farensbach scriptæ, cum minutis epistolarum eiusdem». Bland här påträffade brev, som Seraphim uttryckligen citerar såsom tillhörande Rigas stadsarkiv, kunna nämnas ett brev från Adam Schraffer till Farensbach ²⁷/₄ 1617 (Seraphim a. a., s. 65), ett P. S. till brev från Magdalena Farensbach till brodern Volmar (Seraphim a. a., s. 78) och konceptet till Farensbachs uppsägelseskraft till Gustav Adolf ²⁸/₉ 1617 (Seraphim a. a., s. 82 f). Även i flera andra fall bygger Seraphim på handlingar som förvaras i Skoklostersamlingen.

¹ E. och A. Seraphim, *Aus der kurländischen Vergangenheit* (Stuttgart 1893).

² Personhistorisk tidskrift 1917, s. 77 ff. Omtryckt i väsentligen samma gestalt i N. Ahnlund, *Storhetstidens gryning* (Sthlm 1918), s. 92 ff.

³ Seraphim, a. a., s. 11 f., 151.

Hur skall nu detta förhållande förklaras? Två möjligheter synas i första hand stå öppna. Antingen har Seraphim haft tillgång till Skoklostersamlingen och ej ordentligt citerat sina källor eller också ha handlingarna sedan Seraphim begagnat dem förvärvats till Skokloster och införlivats med de där sedan gammalt förvarade polska breven och handlingarna.

Seraphims arbete utkom 1892, förordet är daterat den 1 augusti detta år. Han tackar riksarkivarien Odhner för bistånd med upplysningar och avskrifter ur svenska riksarkivet. I några fall citeras handlingar därur. I riksarkivets ämbetsarkiv kan man följa Odhners och Seraphims skriftväxling. Det visar sig, att Odhner frikostigt fournerade såväl Ernst Seraphim som dennes broder, den likaledes flitige historikern August Seraphim, med upplysningar till hjälp vid deras historiska forskningar. Det har emellertid ej påträffats något stöd för den förmodan, att Odhner bistått med uppgifter ur Skoklostersamlingen, som för övrigt först i juli 1892 överlämnades till riksarkivet. Det är emellertid självfallet, att Odhner icke desto mindre enskilt kan ha lämnat Seraphim upplysningar därur. Mot ett sådant antagande talar Seraphims noggrannhet i fråga om redovisning av sina källor. Ingenstädes finns en antydning om några notiser hämtade från arkivet på Skokloster.

Återstår den andra möjligheten: handlingarna ha, sedan Seraphim använt dem i Rigas stadsarkiv, förvärvats till Sverige. En sådan förmodan uteslutes ej helt av de uppgifter, som kunna erhållas om arkivvården i Östersjöprovinserna i slutet av 1800-talet och som vitsordas av svenska historiker på forskningsfärder till dessa provinser arkiv.¹ Därest en avsöndring skett från Rigas stadsarkiv, måste den ha ägt rum före 1911, då förteckningen över de polska handlingarna i riksarkivet är daterad.² Det har emellertid ej varit möjligt att fastställa något sådant förvärv, vilket i och för sig ej torde ha mycken sannolikhet för sig.

För lösningen måste provas en tredje utväg. Den baltiske historikern J. Kordzikowski har i en 1913 publicerad uppsats »Aus den Studien im Rigaschen Stadtarchiv» behandlat de farensbachska papperen.³ Sedan staden Riga bemäktigat sig dessa, uppstodo tvister mellan staden och konung Sigismund om besittningsrätten därtill.

¹ P. Sondén, Några anteckningar från Östersjöprovinsernas arkiv. HT 1888 s. 357 ff.; J. A. Almqvist, Berättelse om en forskningsresa till Östersjöprovinserna. MRA, ny följd, ser. 1, 1 (Sthlm 1906, s. 19 ff.

² Jfr E. Barwiński, L. Birkenmajer och Jan Łoś, Sprawozdanie z poszukiwań w Szweyji (Krakau 1914), s. 208.

³ Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands 1913 (Riga 1914), s. 131 ff.

Papperen skulle användas som material vid ett eventuellt åtal mot Farensbach, kungen ville förvärva dem men staden å sin sida ansåg att Sigismund kunde nöja sig med avskrifter, vilka också levererades. Efter ytterligare tvister tvingades emellertid Riga att lämna de för Farensbach mest komprometterande originalhandlingarna till Warschau. Före överlämnandet kopierades samtliga de akter som staden gjorde sig av med. Det är med all säkerhet dessa avskrifter som Seraphim citerat.

Men originalen då? Sannolikt förvarades de i Sigismunds kansli i Warschau. Det är känt, att svenskarna under Karl X Gustavs polska krig beslagtogo åtskilligt arkivmaterial. Riksarkivets samlingar lämna härom belysande vittnesbörd.¹ Såsom säskilt Walde påpekat ha emellertid även åtskilliga polska arkivalier påträffats i enskilda samlingar, bl. a. Skoklostersamlingen.² Det synes ej vara möjligt att i detalj avgöra på vad sätt och av vem de förvärvats; delvis har det varit Herman Wrangel, delvis sonen Carl Gustaf.

Slutligen förtjänar anmärkas, att fragment av Farensbachs arkiv med samma proveniens torde finnas även på andra håll i Skoklostersamlingen. Sannolikheten talar för att den i detta arkiv serie I vol. 180 folio inbundna originalinstruktionen för Farensbach, Nils Stiernsköld och Paul Spandkow den 5 juli 1617 utgör den förstnämndes exemplar.

Ein Beitrag zur Kenntnis von Volmar Farensbachs Papieren.

Von Bertil Broomé.

Zusammenfassung.

Der kurländische Historiker Ernst Seraphim gründet seine Lebensbeschreibung »Der Kurländer Volmar Farensbach« grösstenteils auf die Akten, die sich die Stadt Riga bei einem Überfall gegen Farensbach im Herbst 1617 aneignete. Seraphim citiert die Akten als Eigentum des Stadtarchivs in Riga. Einige dieser Akten sind in der Skoklostersammlung im schwedischen Reichsarchiv angetroffen. Da diese Sammlung Seraphim nicht bekannt war und die Akten nicht aus Riga nach Schweden überführt worden sind, ist Seraphims Angabe schwer zu erklären. Eine Untersuchung zeigt, dass die Akten im Stadtarchiv Rigas Abschriften sind. Die Stadt Riga wurde nämlich von Sigismund gezwungen, ihm die Originale abzutreten und diese wurden dann in Polen verwahrt, bis sie während der Schwedenkriege Herman Wrangel oder Carl Gustaf Wrangel als Beute zufielen.

¹ Se bl. a. S. Bergh, Svenska riksarkivet 1618—1837, s. 378 f. Arkivalierna förvaras framför allt i samlingen Extranea.

² Storhetstidens litterära krigsbyten 2 (Uppsala 1920), s. 25 ff.

Magnus Gustaf Björnståhl.

Av Christian Callmer

Då orientalisten Jacob Jonas Björnståhl under sin mångåriga utlandsresa hösten 1774 och följande vinter uppehöll sig i Holland sammanträffade han i Rotterdam den 7 september med sin yngre broder, förste styrmannen Magnus Gustaf Beerstaal. De båda bröderna hade då ej sett varandra på 24 år. Denna märkliga händelse i den Björnståhlska familjekrönikan omnämnes dock ej, såsom Anders Österling påpekat¹, i den av C. P. Blomberg utredigerade och av Gjörwell utgivna resejournalen. Då Jacob Jonas senare anlände till Haag, har han emellertid där nedtecknat huvudpunkterna av broderns berättelse. Denna korta biografi ingår numera i en mindre samling Björnståhliana, som förvaras i Vitterhetsakademien (Biogr. Fol.). Uppenbarligen ha dessa papper, bland vilka man även finner några familjebrev, från början tillhört J. J. Björnståhls litterära kvarlåtenskap, som genom testamente tillföll hans forne discipel, friherre C. F. Rudbeck. Hela samligen förvärvades sedermera av riksantikvarien J. G. Liljegren, som år 1836 donerade den till Lunds universitet.² Av en för oss okänd anledning har vid detta tillfälle ett mindre antal brev och handlingar icke medföljt utan efter Liljegrens död kvarstannat inom akademien.

Magnus Gustaf Björnståhl var född den 13 januari 1738, liksom sin sju år äldre broder på Rotarbo i Näshtulta socken i Södermanland. Föräldrarna, Magnus Gabriel Björnståhl och hans hustru Anna Regina Hjortzberg, flyttade med den yngste sonen och döttrarna Regina Charlotta, Anna Cathrin och Christina år 1747 över till Vadstena. Jacob Jonas hade redan 1743 sänts till skola i Strängnäs, och de båda bröderna träffades under familjens Vadstenatid endast vid julen 1749 samt mellan jul och påsk 1750—51, då Jacob Jonas vistades i föräldrahemmet.

Kort därefter lämnade Magnus Gustaf, 13 år gammal, hemmet. Han kom i lära hos stadsfältskären i Jönköping, Frans Halbmeyer (Sacklén, Sveriges läkarehistoria, 2: 2, 1824, s. 142), hos vilken han stannade i 4 år. I ett brev till brodern i Uppsala³ säger han sig ha

¹ Jacob Jonas Björnståhl, 1947, s. 103.

² C. Callmer, *Lychnos* 1946/47, s. 193 f.

³ 4/12 1753; Saml. Björnståhl, LUB.

lärt såväl »att Curera som Anatomisera». Ett par år senare har han emellertid beslutat sig för att gå till sjöss; detta möjligen under intryck av Halbmeyer, som under flera år rest som kirurg på Ostindiska kompaniets fartyg. På hösten 1755 begav han sig till Stockholm och på nyåret gick han därifrån med en skuta till Karlskrona. Han tog där tjänst som volontär vid flottan och fick redan samma sommar ombord på skeppet Hessen Cassel, under befäl av kommandörkapten Anton Johan Wrangel, deltaga i en kryssning i Nordsjön. Hela styrkan utgjordes av 6 skepp och 2 fregatter och den kommenderades av schoutbynacht Didrik Hennig Taube. Även följande sommar fick Björnståhl vara med om en liknande expedition, denna gång ombord på skeppet Friheten under kommandör Adolf von Krusenstierna. Sin första långresa gjorde han 1758 med fregatten Svarta Örn, som kommenderades av kapten Carl Gustaf Bärfelt. Fartyget skulle gå i konvoj i Medelhavet. Men i Saint Yves (Setúbal) i Portugal rymde Björnståhl och begav sig till fots till Lissabon, dit han anlände i april 1759. Han gick där som matros ombord på ett engelskt örlogsskepp. Sedan detta på höjden av Lissabon kapat ett franskt kofferdifartyg och fört detta till Gibraltar, lämnade Björnståhl den engelske örlogsmannen, då denne återkommit till Lissabon. Björnståhl begav sig därefter åter till Saint Yves, där han tog hyra hos en kofferdikapten Koch från Uddevalla, som med sitt fartyg skulle segla till Sverige. I Spanska sjön kom en holländsk hoeker (ett mindre tvåmastat fartyg), som behövde folk, »emedan 3 man voro slagne öfver bord». Björnståhl gick över till detta fartyg — det var nu december 1759 — och kom med det vid nyår 1760 till Middelburg på Walcheren.

Björnståhl har nu för alltid sagt farväl till svenska fartyg. Från 1760 till 1773 går han uteslutande med holländska kofferdifartyg, dels på Medelhavshamnar, dels på Västindien. Med tiden avancerade han också från högbåtsman till styrman.

Banden med Holland stärktes ytterligare, då Björnståhl den 3 augusti 1766 ingick äktenskap med Josina Bikoll från Rotterdam (f. 1745), änka efter en norsk kapten Kraak. Med henne hade han flera barn. Den äldste sonen, Hendrik Gabriel, som till sin farbror skrev ett brev på franska, daterat Rotterdam den 8 april 1777, kunde då omtala, att han tillbragt ett år i den engelska och ett i den franska skolan. En yngre broder till honom, Jaques Jean, var då redan död (²⁸/₁ 1776). Magnus Gustaf kände sig också helt som holländare och ändrade sitt svenska familjenamn, som beredde hans nya landsmän svårigheter att uttala, och kallade sig Beerstaal.

År 1773 gick Björnståhl i Ostindiska kompaniets tjänst och for

som opperstuurman med fartyget Hoolwerft på en resa till Batavia (från april 1773 t. o. m. aug. 1774). Ännu innan han lämnat sitt fartyg i holländsk hamn, når honom ett brev från brodern, som han skyndar sig att besvara (³¹/₁ 1774, LUB). »Jag har för många år sedan väntat dig, dock är mig ganska kedt att jag ej är i stånd att fägnas och emottaga kiste broder som sig bör, Gud weet hur kiärt det mig är att nu en gång få see någon af mina Syskon; det är nu öfwer 24 år som wij såg hwarandra.» Trots Magnus Gustafs skygga ursäkter sammanträffade de båda bröderna i Rotterdam den 7 sept. Jacob Jonas beger sig sedan med sin discipel Rudbeck till Haag och sänder därifrån sin broder en inbjudan att besöka honom. Men denne avböjer, skyllande på ohälsa. Kort därefter inviterar Magnus Gustaf såväl brodern som Rudbeck att komma till Rotterdam den 23 sept. Detta besök blev ej heller något utav, då Jacob Jonas denna dag, såsom beskrives i Resan (4, 1782, s. 242), var upptagen av att bese Hemsterhuis »öfvermåttan sköna Cabinetts». Efter dessa ömsesidiga invitationer råkades de båda bröderna ej förrän kort före den äldres avresa till England i början av mars 1775.¹

I Rotterdam på våren 1775 skildes bröderna Björnsthål för att aldrig mera råka varandra. Magnus Gustaf gick åter ut med ett av Ostindiska kompaniets fartyg, Juno. Från Goda Hoppsuddens redd skriver han ett brev till sin broder den 2 november 1775 (LUB). »Jag hoppas att du har hälsan och måhr wäl i Europa, likasom jag uti Africa, Gudi lof». Han omtalar vidare, hur han där sammanträffat med Jassey, en vän till brodern från dennes besök i Hanau i maj 1774, och hur han med all makt skall hjälpa honom, när de komma till Batavia. Detta brev nådde sin adressat först i Konstantinopel den 23 maj 1777. Två år senare avled Jacob Jonas i Saloniki efter en forskningsfärd i Thessalien. Samma år (1779) dog Magnus Gustaf i Batavia.

I sitt kort före sin död upprättade testamente omnämner Jacob Jonas sin broder på följande sätt.² »Äfven så har min enda K. Broder blifvit af Gud så välsignad, at han icke behöfver något af en philosophs kvarlåtenskap.» Den yngre broderns spekulationer på Java synes emellertid ha slagit fel, och säkerligen hade änkan stora bekymmer för att försörja barnen. Några år efter mannens död skriver Josina Beerstaal till svågerns arvtagare, friherre Gustaf Rudbeck, och begär någon del av arvet.³ Av detta erhöll hon sannolikt intet.

¹ Odat. brevfr. M. G. B., mottaget på skeppet Martha den ⁵/₄ 1775. »När vi skulle till London.» LUB.

² O. Espling, Minne öfver Jacob Jonas Björnsthål, 1785, s. 31.

³ Dat. Rotterdam ³¹/₇ 1782 (VHAA).

Magnus Gustaf Björnsthål.Par **Christian Callmer.***Résumé.*

Magnus Gustaf Björnsthål, le frère de l'orientaliste si connu Jonas B., était né le 13 janvier 1738 à Näshtulta dans la province de Södermanland en Suède. Il travailla d'abord comme chirurgien-barbier mais s'engagea plus tard. Après beaucoup de vicissitudes il arriva à Rotterdam où il épousa (1766) Josina Bikoll; à ce moment il changea son nom en celui de Beerstaal. Vingt quatre ans plus tard, il rencontra dans cette ville son frère. Comme pilote major en service de la Compagnie Hollandaise des Indes il fit au moins deux voyages à Java. Il mourût à Batavia 1779.

Medlemsavgiften i Personhistoriska Samfundet är kr. 10: — pr år + 50 öre för porto och uttages såsom postförskott för Personhistorisk Tidsskrift. Önskan om inträde anmäles till Samfundets styrelse under adress: Nobelbiblioteket, Börshuset, Stockholm 2. Bokhandelspris för löpande årgång är kr. 12: 50.